

ՂԱԶԱՐՅԱՆ ՌՈՒԲԵՐՏ

ՄԵՐՁԱՎՈՐ ԵՎ ՄԻՋԻՆ ԱՐԵՎԵԼՔԻ
ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ
(Ք.Ա. IV ՀԱԶԱՐԱՄՅԱԿԻ ՎԵՐՋ - Ք.Ա. I
ՀԱԶԱՐԱՄՅԱԿԻ ՎԵՐՋ)

Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF
CHINA
INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES
INTERNATIONAL CENTER FOR FUNCTIONAL LINGUISTICS OF THE
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF
CHINA

CHINESE KOREAN

THE MAIN PROBLEMS OF THE HISTORY OF
THE KOREAN CAST

(From the book of the International Symposium on the History of
Korea, 1981)

International Symposium on the History of Korea

1981

1981

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF
ARMENIA
INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES

INTERNATIONAL SCIENTIFIC-EDUCATIONAL CENTER OF THE
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF
ARMENIA

GHAZARYAN ROBERT

**THE MAIN PROBLEMS OF THE HISTORY OF
THE MIDDLE EAST
(From the End of the IV Millennium to the End of the I
Millennium B.C.)**

Educational-Methodological Manual

YEREVAN

"Gitutiun" publishing house of NAS RA
2011

496 000000

ՀՀ գԱԱ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՀՀ գԱԱ ԳԻՏԱԿՐԹԱԿԱՆ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՂԱԶԱՐՅԱՆ ՈՐԲԵՐՏ

**ՄԵՐԶԱԿՈՐ ԵՎ ՄԻԶԻՆ ԱՐԵՎԵԼՔԻ
ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ
(Ք.ա. IV հազարամյակի վերջ - Ք.ա. I
հազարամյակի վերջ)**

A
II
97340

Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ

Երևան

ՀՀ գԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն
2011

Պատասխանատու խմբագիր՝ պ.գ.դ. Ա.Վ. Քոսյան
Գրախոս՝ պ.գ.թ. Ա.Ռ. Վարդանյան

Սույն ձեռնարկը հրատարակվում է ՀՀ ԳԱԱ Գիտակրթական
միջազգային կենտրոնի հովանավորությամբ

Ղազարյան Ռ.Պ.

Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրների պատմության հիմնահարցեր (Ք.ա. IV հազարամյակի վերջ - Ք.ա. I հազարամյակի վերջ): Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ / Ռ. Ղազարյան, ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտ, ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոն: Պատ. խմբ.՝ Ա. Քոսյան. - «Գիտություն» հրատ., 2011. - 66 էջ:

Սույն ուսումնամեթոդական ձեռնարկն ընդգրկում է Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրների՝ Ք.ա. IV հազարամյակի վերջից մինչև Ք.ա. I հազարամյակի վերջն ընկած ժամանակահատվածի պատմության հիմնահարցերը: Ձեռնարկում տեղ են գտել թեմատիկ մասնագիտական գրականության ցանկեր, հարցաշար, մագիստրոսական աշխատանքների թեմաներ, ժամանակագրություն, արձայացանկեր և քարտեզներ:

Ձեռնարկը նախատեսված է ՀՀ ԳԱԱ Գիտակրթական միջազգային կենտրոնի «Արևելագիտություն» մասնագիտությամբ մագիստրատուրայում սովորող ուսանողների և Մերձավոր և Միջին Արևելքի պատմությամբ հետաքրքրվողների համար:

1. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Մերծավոր և Միջին Արևելքը մարդկության բնօրրանն է, որտեղ սկիզբ են առել, ձևավորվել և զարգացման բարձր մակարդակի հասել համաշխարհային քաղաքակրթական հիմնական արժեքները՝ պետությունը, կրոնը, գիրը, արվեստը, որոնց զարգացումից մեծապես պայմանավորված է համաշխարհային պատմության հետագա ընթացքը:

Սույն ձեռնարկում օգտագործված է «Մերծավոր և Միջին Արևելք» պատմաաշխարհագրական եզրույթը, որի մեջ ներառված է Եգիպտոսից մինչև Աֆղանստան, Կովկասյան լեռներից մինչև Հնդկական օվկիանոս ընկած տարածաշրջանը: Պատմաաշխարհագրական, քաղաքագիտական որոշ աշխատություններում Մերծավոր և Միջին Արևելքի տակ հասկացվում են նաև Կիպրոսը, Սուդանը, Աֆղանստանը և Պակիստանը: Այսպիսով, եթե Մերծավոր Արևելք (անգլ. Near East) ասելով՝ արևմտյան պատմագրությունում հիմնականում հասկանում են պատմական այն տարածքը, որտեղ առաջացել են հինարևելյան քաղաքակրթությունների մեծ մասը (բացի Ինդոս, Հուանհե և Յանցզի գետահովիտների քաղաքակրթություններից), ապա Միջին Արևելք (Middle East) ասելով՝ նկատի ունեն ներկայիս այն տարածքը, որն իր մեջ ներառում է Հյուսիսային Աֆրիկայի երկրները (Մարոկկոյից մինչև Եգիպտոս), ինչպես նաև Մերծավոր Արևելքի երկրները (ներառյալ նաև Իրանը): Այսինքն՝ Արևմուտքում Միջին Արևելք հասկացությունն ավելի լայն ընդգրկում ունի, քան Մերծավոր Արևելք հասկացությունը: Խորհրդային պատմագրության մեջ Միջին Արևելք ասելով՝ հասկանում էին այն տարածաշրջանը, որն ընկած է Մերծավոր Արևելքից դեպի արևելք, այսինքն՝ ներկայիս Իրանի, Աֆղանստանի և Պակիստանի տարածքները:

Սույն ձեռնարկն ընդգրկում է Մերծավոր և Միջին Արևելքի պատմության կարևորագույն փուլերից մեկը՝ Ք.ա IV հազարամյակի վերջից մինչև Ք.ա. I հազարամյակի վերջը: Մարդկային հասարակության պատմության հին շրջանի սկիզբն է համարվում Ք.ա. IV հազարամյակի վերջը, երբ Միջագետքի և Եգիպտոսի տարածքներում ծնունդ առան առաջին պետականությունները: Այս ժամանակաշրջանի ավարտն, ըստ պայմանական բաժանման մեթոդի, ընդունված է համարել Ք.հ. V դարը, երբ կործանվեց Արևմտահռոմեական կայսրությունը: Սակայն, ի տարբերություն

Եվրոպայի, Մերձավոր և Միջին Արևելքի պատմության ընթացքի վրա դա առանձնապես ազդեցություն չի ունեցել և այդ առումով որպես ժամանակագրական ջրբաժան չի կարող հանդես գալ:

Ք.ա. IV հազարամյակի վերջում Մերձավոր և Միջին Արևելքում սկիզբ առան առաջին քաղաքակրթությունները, որոնց պատմության հիմնահարցերի ուսումնասիրումը հանդիսացել է սույն ձեռնարկի ժամանակագրական մեկնակետը: Մինևույն ժամանակ ժամանակագրական եզրագիծ է հանդիսանում Ք.ա. 30 թվականը, երբ Հռոմը նվաճեց տարածաշրջանի վերջին անկախ հելլենիստական պետությունը՝ Պտղոմեոսյան Եգիպտոսը:

Ձեռնարկում պատմական իրադարձությունների ընթացքը տրվել է՝ ըստ ներկայումս առավել տարածում գտած «ստորին» ժամանակագրության, որը հիմնականում հենվում է բաբելոնյան աստղագիտական-գուշակային բնույթի մի տեքստի վրա (կազմված Բաբելոնիայի Ամորեական հարստության արքա Ամմիծադուկայի կառավարման ութերորդ տարում): Բացի այդ, «ստորին» ժամանակագրությունը հենվում է նաև եգիպտական և խեթական որոշ սինխրոնիզմների վրա:

Ձեռնարկում Մերձավոր և Միջին Արևելքի տվյալ ժամանակաշրջանի պատմության փուլաբաժանումն, ըստ թեմաների, կատարվել է հետևյալ կերպ՝ նախ և առաջ ըստ աշխարհագրական տարածքների՝ Միջագետք, Եգիպտոս, Փոքր Ասիա, Արևելամիջերկրածովյան տարածաշրջան և Իրան: Այնուհետև առանձին տրվել են յուրաքանչյուր տարածքի պետությունների և ժողովուրդների պատմության հիմնահարցերը: Եգիպտոսի և Միջագետքի երկրների պատմության համար կատարվել է նաև ժամանակագրական որոշակի սահմանազատում: Առանձնացվել է Ք.ա. IV հազարամյակի վերջից մինչև II հազարամյակի վերջի պատմությունը (բրոնզեդարյան ժամանակաշրջան), ինչպես նաև Ք.ա. I հազարամյակի պատմությունը (երկաթի լայն օգտագործման ժամանակաշրջան): Փոքր Ասիայի դեպքում տրվել է միայն Ք.ա. II հազարամյակի խաթի երկրի՝ որպես տվյալ ժամանակաշրջանում վերոհիշյալ տարածաշրջանը հիմնականում ընդգրկող և այնտեղ կարևորագույն դեր կատարող պետության պատմություն: Արևելամիջերկրածովյան տարածաշրջանի պատմության հիմնահարցերն ընդգրկում են Ք.ա. III - I հազարամյակները՝ այնտեղ քաղաքակրթությունների առաջացման, զարգացման ժամանակաշրջանից մինչև հռոմեական տիրապետության հաստատումը: Իրանի պատմությունը նույնպես

ընդգրկում է Բ.ա. III - I հազարամյակները՝ իր մեջ ներառելով իրար հաջորդող, միևնույն ժամանակ ինքնատիպ պետականություններ՝ Էլամը, Մարաստանը, Աբեմենյան Պարսկաստանը և Պարթևստանը: Պարթևական պետության պատմության հիմնահարցերն ընդգրկում են մինչև Բ.ա. 30թ. ընկած ժամանակաշրջանը, երբ Հռոմը վերջնականապես նվաճեց տարածաշրջանի արևմտյան հատվածի մեծագույն մասը: Որպես առանձին թեմա է ներկայացված Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքի հետևանքով ձևավորված «համաշխարհային» տերության և նրա հիմքի վրա կազմավորված Սելևկյան և Պտղոմեոսյան հելլենիստական պետությունների պատմությունը: Թեմաներում առանձին ներառված են նաև տվյալ պետության կամ ժողովրդի հոգևոր և նյութական մշակույթի հիմնահարցերը:

Ձեռնարկի մեթոդաբանական հիմքում դրված են ներկայացվող հարցադրումներին և տեսակետներին համալիր մոտեցման, դրանց գիտաքննական վերլուծության սկզբունքները: Այս ամենն ապահովում է պատմական դեպքերի առավել ամբողջական և հավաստի գնահատումը, քանի որ յուրաքանչյուր դասընթացին առնչվող մասնագիտական գրականության մեջ քիչ չեն իրարամերժ և հակասական մոտեցումները: Կապված թեմայի նպատակների և խնդիրների հետ՝ հատուկ ուշադրության է արժանացել նաև փաստերի համեմատական-համադրական վերլուծության սկզբունքը:

Դասընթացի թեմաները ներկայացնելիս կիրառվելու են պատմաքննադատական, պատմահամեմատական, սոցիալ-մշակութային, համեմատական-համադրական, կենսագրական և պատմավերլուծական մեթոդները, որոնց տեսական դրույթների հենքով էլ ներկայացվելու են Մերձավոր և Միջին Արևելքի՝ տվյալ ժամանակաշրջանի երկրների և ժողովուրդների պատմության հիմնահարցերը: Պատմական և աշխարհաքաղաքական դեպքերի և իրադարձությունների համատեքստում ներկայացվելու են նաև պատմական տարբեր ժամանակաշրջաններում տարածաշրջանի երկրների պետական քաղաքականության կոնկրետ վերաձևափոխումները:

Պատմաքննադատական մեթոդը նախ և առաջ ենթադրում է սկզբնաղբյուրների նկատմամբ քննադատական մոտեցում, որի նպատակն է նյութի առավել օբյեկտիվ մատուցման հնարավորությունը: Մեթոդն օգտագործում է նաև բոլոր այն միջոցները, որոնք հնարավորություն են տալիս պարզաբանելու

աղբյուրների պատմական արժանահավատությունը: Այն պահանջում է երևույթների, գործընթացների, միտումների և իրադարձությունների համադրում որոշակի պատմական ժամանակահատվածի հետ:

Պատմահամեմատական մոտեցումը պահանջում է ուսումնասիրել պատմական աղբյուրների և դրանց խմբագրությունների պատմությունը: Այն ենթադրում է, առաջին հերթին, աղբյուրների դասակարգում հասարակության սոցիալական, քաղաքական, կրոնական և մշակութային այն համատեքստերում, որոնցում ստեղծվել են այդ աղբյուրները:

Սոցիալ-մշակութային մեթոդը հնարավորություն է տալիս հետևել և հասկանալ տվյալ ժամանակափուլին բնորոշ մշակութային, սոցիալական առանձնահատկությունների զարգացման հետագծերը:

Դասախոսությունների ժամանակ շեշտվելու են նաև պատմագիտության հատուկ հետազոտական մեթոդները (պատմական նկարագրում, պրոբլեմային-ժամանակագրական մեթոդ, կենսագրական մեթոդ), որոնք, վերոհիշյալ մեթոդների հետ մեկտեղ, կապահովեն դրված խնդիրների համապարփակ լուծումը:

Կրոնական հավատալիքների, առասպելների դեպքում սկզբունքային նշանակություն ունի կարևորագույն աղբյուրների ու տեքստերի խորքային ուսումնասիրությունը, ինչպես նաև այդ հավատալիքների և առասպելների «պաշտպանությունը» պատմության հետ որևէ առնչություն չունեցող շահարկումներից: Պատմաքննադատական մոտեցումը թույլ է տալիս վեր հանել կրոնական հավատալիքների, դիցարանի, առասպելաբանության ու դրանց սկզբնաղբյուրների ձևավորման բարդ ընթացքը: Այն պարզաբանում է, թե ինչպիսի հիմքի վրա է անհրաժեշտ ընկալել տեքստերն ու աղբյուրները՝ դրանց թյուրընկալումից ու տարըմբռնումից խուսափելու համար: Մինևույն ժամանակ պատմաքննադատական մոտեցումը օգնում է հասկանալ այն միջավայրը, որտեղ ձևավորվել են նման հոգևոր պատկերացումները:

Ձեռնարկում ներկայացված դասընթացը լիովին ըմբռնելու համար մագիստրատուրայում սովորող ուսանող պետք է տիրապետի Մերձավոր և Միջին Արևելքի հին շրջանի պատմության, աշխարհագրության և մշակույթի վերաբերյալ նախնական գիտելիքների: Ձեռնարկում ներկայացված դասընթացը նախատեսված է մեկ կիսամյակի համար. 16 շաբաթ կհատկացվի տեսական ուսուցմանը, իսկ 4-ը՝ քննաշրջանին: Ուսանողի՝ դասընթացից շաբաթական լսարանային բեռնվածությունը կկազմի 3 ժամ:

Կանցկացվեն նաև 2 սեմինարներ և 2 գրավոր միջանկյալ քննություններ: Դասընթացը կավարտվի բանավոր քննությամբ:

Ձարգացման ենթակա գիտելիքները և կարողությունները

Ուսանողը կժանոթանա.

- Մերձավոր և Միջին Արևելքի հին ժամանակաշրջանի պատմության առարկայի նպատակին և խնդիրներին,
- Մերձավոր և Միջին Արևելքի հին ժամանակաշրջանի պատմության հետազոտման մեթոդներին,
- հին քաղաքակրթությունների ձևավորման և կայացման գործընթացին և դրանց առանձնահատկություններին,
- քաղաքակրթական հիմնական արժեքներին (քաղաքական, սոցիալական, ինչպես նաև հոգևոր-մշակութային ինստիտուտներ):

Ուսանողը կվերլուծի.

- պատմական այն օրինաչափությունները և նախադրյալները, որոնք հիմք ծառայեցին՝ ստեղծելու տարածաշրջանում առաջին քաղաքակրթությունները, որոնց հետագա զարգացումից և ընթացքից էլ մեծապես կախված էին համաշխարհային պատմության բազմաթիվ գործընթացներ,
- Մերձավոր և Միջին Արևելքի հին ժամանակաշրջանի պատմության ուսումնասիրության մեթոդները պատմագիտական հետազոտություններում,
- ընդհանուր և մասնավոր գործընթացները և դրանց փոխկապակցվածությունը:

Ուսանողը կտիրապետի.

- Մերձավոր և Միջին Արևելքի՝ Զ.ա. IV հազարամյակի վերջից մինչև Զ.ա. I հազարամյակի վերջ ընկած ժամանակահատվածի պատմության հիմնահարցերին,
- Մերձավոր և Միջին Արևելքի պատմության հետազոտման մեթոդներին,
- տարածաշրջանի քաղաքակրթական արժեքներին և գործընթացներին,
- այն բավարար գիտելիքներին, որոնք նրան թույլ կտան ավելի հիմնավոր պատկերացում կազմելու տարածաշրջանի հետագա պատմական զարգացումների վերաբերյալ:

2. ԹԵՄԱՆԵՐԻ ԲՈՎԱՆՂԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Թեմա 1: Մերձավոր և Միջին Արևելքը՝ որպես քաղաքակրթության առաջացման ու զարգացման օրրան:

1.1. Մերձավոր և Միջին Արևելք աշխարհագրական հասկացությունը, դրա ռելիեֆային և կլիմայական բազմազանությունը: Շրջակա միջավայրը և հասարակության կենսագործունեությունը: Շրջակա միջավայրի դերը պետության կազմավորման գործում:

1.2. Մերձավոր և Միջին Արևելքի քաղաքակրթությունների պատմության ուսումնասիրումը, շրջափոխերն ու պարբերացումը: Տարածաշրջանի հնագիտական ուսումնասիրությունների պատմությունը: Գրավոր սկզբնաղբյուրները: Մերձավոր և Միջին Արևելքի պատմության պարբերացումը, փուլաբաժանումները:

1.3. Տարածաշրջանի հնագույն ժողովուրդները և երկրները: Ժողովուրդների կազմավորման գործընթացը, հիմնական բնութագրիչները (լեզու, մարդաբանական տիպ, հոգևոր մշակույթ), զարգացման հիմնական փուլերը (տոհմ, ցեղ, ազգ) և զարգացման առանձնահատկությունները: Ժողովուրդների տեղաշարժերը:

1.4. Տարածաշրջանը՝ որպես կրոնների և գրային համակարգերի առաջացման արեալ: Կրոնական հավատալիքների ծնավորումը: Անցում նախնադարյան կրոնական հավատալիքներից դեպի համակարգված կրոնական համակարգերը: Հովանավոր աստվածություններ: Դիցարանների առաջացումը: Անցում բազմաստվածությունից միաստվածության: Գիրը՝ որպես քաղաքակրթական հիմնական արժեքներից մեկը: Գրային համակարգերի առաջացումը (միջագետքյան, եգիպտական, փյունիկյան, արամեական):

Գրականություն

1. Կերամ Կ., Աստվածներ, դամբարաններ, գիտնականներ, Երևան, 1971:
2. Քոսյան Ա., Մ.թ.ա. XII դարի մերձավորարևելյան ձգնաժամը և Հայկական լեռնաշխարհը, Երևան, 1999:
3. Бижерман Э., Хронология древнего мира, Москва, 1975.

4. Бромлей Ю.В., Очерки теории этноса, Москва, 1983.
5. Брук С.И., Основные проблемы этнической географии, Москва, 1964.
6. Васильев Л.С., История религий Востока, Москва, 1988.
7. Вейс Г., История цивилизации, т. I, Москва, 1998.
8. Всемирная история (под ред. Ю.П. Францева, И.М. Дьяконова, Г.Ф. Ильина, С.В. Киселева, В.В. Струве), т. 1, Москва, 1955.
9. Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В., Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. т. 1-2, Тбилиси, 1984.
10. Дьяконов И.М., Языки древней Передней Азии, Москва, 1967.
11. Дьяконов И.М., Типы этнических передвижений в ранней древности, Древний Восток, IV, 1983, с. 5 - 23.
12. Дюмезиль Ж., Верховные боги индоевропейцев, Москва, 1986.
13. История древнего востока. Зарождение древнейших классовых обществ и первые очаги рабовладельческой цивилизации (под ред. И.М. Дьяконова, Г.М. Бонгард-Левина), ч. I - II, Москва, 1983 - 1988.
14. История древнего мира, кн. I. Ранняя древность (под ред. И.М. Дьяконова, В.Д. Нероновой и И.С. Свенцицкой), Москва, 1982.
15. Источниковедение истории Древнего Востока (под ред. В.И. Кузищина), Москва, 1984.
16. Лоукотка Ч., Развитие письма, Москва, 1950.
17. Массон В.М., Экономика и социальный строй древних обществ (в свете данных археологии), Москва, 1976.
18. Мифы народов мира. Энциклопедия, т. 1 - 2, Москва, 1991 - 1992.
19. Никифоров В.Н., Восток и всемирная история, Москва, 1977.
20. Рол Д., Генезис цивилизации. Откуда мы произошли, Москва, 2003.
21. Фридрих И., История письма, Москва, 1979.
22. Хрестоматия по истории Древнего Востока (под ред. М.А. Коростовцева и др.). Учебное пособие, ч. I, Москва, 1980.
23. Языки мира: древние реликтовые языки Передней Азии (под ред. Н.Н. Казанского, А.А. Кибрика, Ю.Б. Корякова), Москва, 2010.
24. Яковец Ю.Б., История цивилизаций, Москва, 1997.
25. Beard M., North J., Pagan Priests. Religion and Power in the Ancient World, London, 1990.
26. Bobokhyan A., Kommunikation und Austausch im Hochland zwischen Kaukasus und Taurus, ca. 2500-1500 v.Chr., Bde. I-II, Oxford (BAR International Series 1853), 2008.
27. Brice W.C., The Environmental History of the Near and Middle East Since the Last Ice Age, London - New York, 1978.
28. Burney Ch., From Village to Empire: An Introduction to Near Eastern Archaeology, Oxford, 1977.

29. The Cambridge Ancient History, vol. I, part II, Early History of the Middle East (eds. I.E.S. Edwards, C.J. Gadd and N.G.L. Hammond), Cambridge, 1971.
30. Cambridge Encyclopedia of World's Ancient Languages, Cambridge, 2004.
31. The Crisis Years: the 12th Century B.C. From Beyond the Danube to the Tigris (eds. W.A. Ward and S. Joukowsky), Dubuque, 1992.
32. Doblhofer E., Voices in Stone. The Decipherment of Ancient Scripts and Writings, London, 1961.
33. Kohl P.L., The Making of Bronze Age Eurasia, Cambridge/New York, 2007.
34. Liverani M., The Collapse of the Near Eastern Regional System at the End of the Bronze Age: the Case of Syria, Center and Periphery in the Ancient World (eds. M.Rowlands, M.Larsen and K.Kristiansen), Cambridge, 1987, pp. 66 - 73.
35. Mellaart J., The Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Near East and Anatolia, Beirut, 1966.
36. Sasson J.M., The Civilizations of the Ancient Near East, I - IV, New York, 1995.
37. Van de Mierop M., A History of the Ancient Near East, ca. 3000-323 BC., Oxford, 2006.
38. Weiss B., The Decline of Late Bronze Age Civilization as a Possible Response to Climatic Change, Climatic Change, 4, 1982, pp. 173 - 192.
39. World's Ancient Languages (ed. R.D. Woodard), Cambridge, 2004.

Թեմա 2: Միջագետքը Ք.ա. IV հազարամյակի վերջից մինչև II հազարամյակի վերջը:

2.1. Շումեր: Տարածքը: Բնակչությունը: Շումերի պատմության ուսումնասիրության աղբյուրները: Պատմության պարբերացումը: Շումերական քաղաք-պետությունների առաջացումը և զարգացումը: Շումերական սեպագիր գրային համակարգի առաջացումը և զարգացումը: Շումերական նյութական և հոգևոր մշակույթը:

2.2. Աքքադական տերություն: Աքքադի պատմության ուսումնասիրության աղբյուրները: Սեմական ժողովուրդների հաստատումը Միջագետքում: Աքքադի տերության առաջացումը: Սարգոն Աքքադացի, Նարամ-Սուեն: Կուտիների արշավանքը և տերության անկումը: Աքքադական գրավոր մշակույթի զարգացումը:

2.3. Ուրի III հարստություն: Ուրի պատմության ուսումնասիրության աղբյուրները: Քաղաքական պատմությունը: Մշակույթի զարգացումը:

2.4. Ասորեստանը Ք.ա. II հազարամյակում: Տարածքը: Բնակչությունը: Պատմության ուսումնասիրության աղբյուրները: Աշշուրի պետությունը: Աշշուրի առևտրական գաղութները Փոքր Ասիայում: Հինասորեստանյան դարաշրջան: Ամորեացիների հաստատումը Միջագետքում: Միջին ասորեստանյան շրջանը: Սալմանասար I, Թուկուլթի-Նինուրտա I, Թիզլաթպալասար I:

2.5. Բաբելոնը Ք.ա. Ք.ա. II հազարամյակում: Բաբելոն քաղաքի առաջացումը: Հին բաբելոնյան դարաշրջան: Ամորեական հարստությունը: Համնուրաբի: Միջին բաբելոնյան (կասսիտական) շրջան: Իսինի արքայատոհմը:

2.6. Միտաննի: Տարածքը և բնակչությունը: Պատմության սկզբնաղբյուրները: Քաղաքական պատմությունը: Միտաննիի մշակույթը:

Գրականություն

1. Ավետիսյան Հ., Հայկական լեռնաշխարհի և Հյուսիսային Միջագետքի պետական կազմավորումների քաղաքական պատմությունը մ.թ.ա. XVII - IX դդ., Երևան, 2002:
2. Գիլգամեշ. Հին Արևելքի դյուցազնավեպ, Երևան, 1963:

3. Մովսիսյան Ա., Հայաստանը Քրիստոսից առաջ երրորդ հազարամյակում (ըստ գրավոր աղբյուրների), Երևան, 2005:
4. Аветисян Г., Государство Миганни, Ереван, 1984.
5. Бертман С., Месопотамия. Энциклопедический справочник, Москва, 2007.
6. Вильгельм Г., Древний народ хурриты, Москва, 1992.
7. Всемирная история (под ред. Ю.П. Францева, И.М. Дьяконова, Г.Ф. Ильина, С.В. Киселева, В.В. Струве), т. 1, Москва, 1955.
8. Дьяконов И.М., Общественный и государственный строй древнего Двуречья. Шумер, Москва, 1959.
9. История всемирной литературы (ред. колл. И.С. Брагинский, Н.И. Балашов, М.Л. Гаспаров, П.А. Гринцер), т. 1, Москва, 1983.
10. История древнего востока. Зарождение древнейших классовых обществ и первые очаги рабовладельческой цивилизации (под ред. И.М. Дьяконова, Г.М. Бонгард-Левина), ч. I - II, Москва, 1983 -1988.
11. Крамер С.Н., История начинается в Шумере, Москва, 1965.
12. Крамер С.Н., Мифология Шумера и Аккада, Москва, 1977.
13. Ллойд С., Археология Месопотамии. От древнекаменного века до персидского завоевания, Москва, 1984.
14. Мифы народов мира. Энциклопедия, т. 1 - 2, Москва, 1991 - 1992.
15. Оппенхейм А., Древняя Месопотамия. Портрет погибшей цивилизации, Москва, 1990.
16. Садаев Д.Ч., История древней Ассирии, Москва, 1979.
17. Эпос о Гильгамеше. Сказание о все выдавшем, Москва, 2005.
18. Artzi P., The Rise of the Middle Assyrian Kingdom, According to El-Amarna Letters 15 & 16, Bar-Ilan Departmental Researches. Bar-Ilan Studies in History, 1978, pp. 25 - 41.
19. Boese J., Wilhelm G., Aššur-dan I, Ninurta-apil-ekur und die mittelassyrische Chronologie, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 71, 1979, S. 19-38.
20. Brinkman J.A., A Political History of Post Kassite Babylonia, Rome, 1968.
21. Brinkman J.A., The Kassite Period and the Period of the Assyrian Kings, *Orientalia*, 38/2, 1969, pp. 310-348.
22. Brinkman J.A., Materials and Studies for Kassite History, Chicago, 1976.
23. The Cambridge Ancient History, vol. II; part I, History of the Middle East and the Aegean Region c. 1800 - 1380 B.C. (eds. I.E.S. Edwards, C.J. Gadd, N.G.L. Hammond and E. Sollberger), Cambridge, 1973.
24. The Cambridge Ancient History, vol. II, part II, History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380 - 1000 B.C. (eds. I.E.S. Edwards, C.J. Gadd, N.G.L. Hammond and E. Sollberger), Cambridge, 1975.

25. Dalley S., *Myths from Mesopotamia. Creation, the Flood, Gilgamesh and Others*, London, 1989.
26. Edzard D.O., *Geschichte Mesopotamiens. Von den Sumerern bis zu Alexander dem Grossen*, München, 2004.
27. Finkelstein J., *The Genealogy of the Hammurapi Dynasty*, *Journal of Cuneiform Studies*, 20, 1966, pp. 95 - 118.
28. Frayne D.R., *Old Babylonian Period (2003 - 1595 B.C.)*, *The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods*, vol. 4, Toronto - Buffalo - London, 1990.
29. Frayne D.R., *Sargonic and Gutian Periods (2334 - 2113 B.C.)*, *The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods*, vol. 2, Toronto - Buffalo - London, 1993.
30. Frayne D.R., *Ur III Period (2112 - 2004 B.C.)*, *The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods*, vol. 3/2, Toronto - Buffalo - London, 1997.
31. Gelb I.J., *Two Assyrian King Lists*, *Journal of Near Eastern Studies*, vol. XIII, 1954, pp. 209 - 230.
32. George A., *The Epic of Gilgamesh. The Babylonian Epic Poem and Other Texts in Akkadian and Sumerian*, London, 2003.
33. Grayson A., *Assyrian Royal Inscriptions, part I - II*, Wiesbaden, 1972, 1976.
34. Grayson A., *Assyrian and Babylonian Chronicles*, New York, 1975.
35. Grayson A., Frame G., Frayne D., *Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia B.C. (to 1115 B.C.)*, *Royal Inscriptions of Mesopotamia*, vol. 1, Toronto, 1987.
36. Kramer S.N., *The Sumerians*, Chicago, 1963.
37. Klengel H., *Hammurabi von Babylon und seine Zeit*, Berlin, 1980.
38. Leick G., *Historical Dictionary of Mesopotamia (Historical dictionaries of ancient civilizations and historical eras; 26)*, Lanham - Toronto - Plymouth, 2010.
39. Moortgat A., *Die Kunst des Alten Mesopotamien. Sumer und Akkad, I*, Köln, 1982.
40. Pettinato G., *Texte zur Verwaltung der Landwirtschaft in der Ur-III Zeit. «Die Runden Tafeln»*, *Analecta Orientalia*, 45, 1969.
41. Wilhelm G., *Grundzüge der Geschichte und Kultur der Hurriter*, Darmstadt, 1982.
42. Woolley C.L., *The Sumerians*, New York - London, 1965.

Թեմա 3: Եգիպտոսը Ք.ա. IV - II հազարամյակներում:

3.1. Եգիպտական քաղաքակրթության առաջացումը: Նեղոս գետը՝ որպես եգիպտական քաղաքակրթության առաջացման նախապայման: Հին Եգիպտոսի պատմության պարբերացումը: Եգիպտոսը Վաղ թագավորության դարաշրջանում:

3.2. Եգիպտոսը Հին թագավորության դարաշրջանում: Եգիպտոսը IV հարստության իշխանության տարիներին: Եգիպտական բուրգերի կառուցումը: Առաջին անցումային շրջան: Եգիպտոսը նոմային մասնատվածության դարաշրջանում. Հերակլեոպոլիսի և Թեբեի պայքարը Եգիպտոսի միավորման համար:

3.3. Եգիպտոսը Միջին թագավորության դարաշրջանում: Եգիպտոսը XI - XII հարստությունների կառավարման տարիներին: Երկրորդ անցումային շրջան: Եգիպտոսը հիքսոսների գերիշխանության դարաշրջանում:

3.4. Եգիպտական տերությունը Նոր թագավորության օրոք: Եգիպտոսը XVIII հարստության օրոք. Թութմոս III: Էխնաթոնի (Ամենհոտեպ IV) կրոնաքաղաքական բարեփոխումները: Եգիպտոսը XIX հարստության իշխանության ժամանակաշրջանում. Ռամզես II: Եգիպտոսը XX հարստության կառավարման շրջանում:

Գրականություն

1. Авдиев В.И., Военная история древнего Египта. Период крупных войн в Передней Азии и Нубии в XVI – XV вв. до н.э., т. II, Москва, 1959.
2. Всемирная история (под ред. Ю.П. Францева, И.М. Дьяконова, Г.Ф. Ильина, С.В. Киселева, В.В. Струве), т. 1, Москва, 1955.
3. Жак К., Египет великих фараонов, Москва, 1992.
4. История всемирной литературы (ред. колл. И.С. Брагинский, Н.И. Балашов, М.Л. Гаспаров, П.А. Гринцер), т. 1, Москва, 1983.
5. История древнего востока. Зарождение древнейших классовых обществ и первые очаги рабовладельческой цивилизации (под ред. Г.М. Бонгард-Левина), ч. II, Москва, 1988.
6. История древнего мира. Ранняя древность (под ред. И.М. Дьяконова, В.Д. Нероновой и И.С. Свенцицкой), кн. 1, Москва, 1982.
7. Картер Г., Гробница Тутанхамона, Москва, 1959.
8. Кинк Х.А., Как строились египетские пирамиды, Москва, 1967.
9. Коростовцев М.А., Писцы древнего Египта, Москва, 1962.

10. Коростовцев М.А., Религия древнего Египта, Москва, 1976.
11. Матъе М.Э., Искусство древнего Египта, Ленинград, 1961.
12. Матъе М.Э., Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Египта, Москва, 1996.
13. Мифы народов мира. Энциклопедия, т. 1 - 2, Москва, 1991 - 1992.
14. Морэ А., Цари и боги Египта, Москва, 1998.
15. Перепелкин Ю.Я., История древнего Египта, Москва, 2000.
16. Шампольон Ж.-Ф., О египетском иероглифическом алфавите, Москва, 1950.
17. A Companion to Ancient Egypt, vols. I - II (ed. by A.B. Lloyd), Oxford, 2010.
18. Bard K.A., An introduction to the archaeology of Ancient Egypt, 2008.
19. Bell B., Climate and the History of Egypt, the Middle Kingdom, American Journal of Archaeology, 79, 1975, pp. 223 - 269.
20. Butzer K.W., Early Hydraulic Civilization in Egypt, Chicago, 1976.
21. The Cambridge Ancient History, vol. II, part I, History of the Middle East and the Aegean Region c. 1800 -1380 B.C. (eds. I.E.S. Edwards, C.J. Gadd, N.G.L. Hammond and E. Sollberger), Cambridge, 1973.
22. The Cambridge Ancient History, vol. II, part II, History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380 -1000 B.C. (eds. I.E.S. Edwards, C.J. Gadd, N.G.L. Hammond and E. Sollberger), Cambridge, 1975.
23. Gardiner A.H., Egypt of the Pharaohs, Oxford, 1964.
24. Hoffman M, Egypt Before the Pharaohs: The Prehistoric Foundations of Egyptian Civilization, New York, 1979.
25. Hornung E., Krauss R., Warburton D.A., Ancient Egyptian Chronology, Leiden - Boston - Köln, 2006.
26. Kemp B.J., Ancient Egypt: Anatomy of a Civilization, London - New York, 1989.
27. Reeves C.N., Valley of the Kings: the Decline of a Royal Necropolis, London, 1990.

А 97340
94576

Թեմա 4: Փոքր Ասիան Բ.ա. II հազարամյակում:

4.1. **Խեթական պետությունը:** Փոքր Ասիայի տարածքը: Բնակչությունը: Բ.ա. II հազարամյակի պատմության ուսումնասիրության աղբյուրները: Փոքր Ասիան Աշշուրի առևտրական գաղութների շրջանում: Խեթական պետության կազմավորումը: Հին թագավորություն: Խաթթուսիլիս I: Մուրսիլիս I: Միջին թագավորություն: Խեթական տերության կազմավորումը. Սուպպիլուլիմաս I, Մուրսիլիս II: Խեթական տերության փոխհարաբերությունները Հայկական լեռնաշխարհի երկրների հետ: Խեթա-եգիպտական հակամարտությունը և հաշտության պայմանագիրը: Խեթական տերության անկումը:

4.2. **Խեթական Փոքր Ասիայի մշակույթը:** Խեթական գիրը: Հոգևոր և նյութական մշակույթը:

Գրականություն

1. Խաչատրյան Վ., Հայաստանը մ.թ.ա. XV - VII դարերում, Երևան, 1998:
2. Դազարյան Ռ., Հայաստ. քաղաքական և մշակութային պատմությունը, Երևան, 2009:
3. Քոսյան Ա., Մ.թ.ա. XII դարի մերձավորարևելյան ձգնաժամը և Հայկական լեռնաշխարհը, Երևան, 1999:
4. Քոսյան Ա., Հայկական լեռնաշխարհի տեղանունները (ըստ խեթական սեպագիր աղբյուրների), Երևան, 2004:
5. Ардзинба В.Г., Ритуалы и мифы древней Анатолии, Москва, 1982.
6. Всемирная история (под ред. Ю.П. Францева, И.М. Дьяконова, Г.Ф. Ильина, С.В. Киселева, В.В. Струве), т. I, Москва, 1955.
7. Герны О., Хетты, Москва, 1987.
8. Дьяконов И., Предыстория армянского народа. История Армянского нагорья с 1500 по 500 г. до н.э. Хурриты, лувийцы, протоармяне, Ереван, 1968.
9. История древнего востока. Зарождение древнейших классовых обществ и первые очаги рабовладельческой цивилизации (под ред. Г.М. Бонгард-Левина), ч. II, Москва, 1988.
10. История древнего мира. Ранняя древность (под ред. И.М. Дьяконова, В.Д. Нероновой и И.С. Свенцицкой), кн. I, Москва, 1982.

11. История всемирной литературы (ред. колл. И.С. Брагинский, Н.И. Балашов, М.Л. Гаспаров, П.А. Гринцер), т. 1, Москва, 1983.
12. Капанця Г., Хайаса-колыбель армян. Этногенез армян и их начальная история, Ереван, 1948.
13. Луна, упавшая с неба. Древняя литература Малой Азии (пер. и коммент. В.В. Иванова), Москва, 1977.
14. Маккуин Д.Г., Хетты и их современники в Малой Азии, Москва, 1983.
15. Мифы народов мира. Энциклопедия, т. 1 - 2, Москва, 1991 - 1992.
16. Хачатрян В., Восточные провинции Хеттской империи (вопросы топонимики), Ереван, 1971.
17. Bryce T., *The Kingdom of the Hittites*, Oxford, 1998.
18. *The Cambridge Ancient History*, vol. II, part I, *History of the Middle East and the Aegean Region c. 1800 -1380 B.C.* (eds. I.E.S. Edwards, C.J. Gadd, N.G.L. Hammond and E. Sollberger), Cambridge, 1973.
19. *The Cambridge Ancient History*, vol. II, part II, *History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380 - 1000 B.C.* (eds. I.E.S. Edwards, C.J. Gadd, N.G.L. Hammond and E. Sollberger), Cambridge, 1975.
20. Garstang J., Gurney O., *The Geography of the Hittite Empire*, London, 1959.
21. Goetze A., *Kleinasien*, München, 1957.
22. Götze A., *Die Annalen des Mursiliš*, *Mitteilungen der Vorderasiatisch-ägyptischen Gesellschaft*, 38, 1933.
23. Güterbock H., *The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II*, *Journal of Cuneiform Studies*, 10, 2 - 4, 1956, pp. 41 - 68, 75 - 98, 107 - 130.
24. Haas V., *Geschichte der hethitischen Religion*, Leiden - New York - Köln, 1994.
25. *Die Hethiter und ihr Reich. Das Volk der 1000 Götter*, Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, 18 Januar - 28 April, 2002.
26. Houwink ten Cate Ph. H. J., *The Records of the Early Hittite Empire (C. 1450-1380 B.C.)*, Leiden, 1970.
27. Lloyd S., *Early Highland Peoples of Anatolia*, London, 1967.

Թեմա 5: Արևելամիջերկրածովյան տարածաշրջանի երկրները և ժողովուրդները Ք.ա. III - I հազարամյակներում:

5.1. Արևելամիջերկրածովյան տարածաշրջանը և բնակչությունը: Արևելամիջերկրածովյան տարածաշրջանը՝ որպես վաղ երկրագործական հնագույն օջախ: Սեմական ժողովուրդների՝ քանաանցիների, ամորեացիների, արամեացիների հաստատումը տարածաշրջանում:

5.2. Արևելամիջերկրածովյան քաղաք-պետությունները: Ալալախ, Էրլա, Ուզարիտ (Ք.ա. III - II հազարամյակներ): Փյունիկյան քաղաք-պետությունները: Փյունիկյան մեծ գաղութացումը:

5.3. Արևելամիջերկրածովյան տարածաշրջանը Ք.ա. XII - VI դարերում: «Շուկի ժողովուրդների» ներթափանցումը տարածաշրջան: Իսրայելի թագավորության առաջացումը: Մովսիսական (հուդայական) միաստվածական կրոնի առաջացումը: Տարածաշրջանը ասորեստանյան և նորբաբելոնյան տիրապետության ներքո:

5.4. Փյունիկյան և արամեական այբուբենների առաջացումը և տարածումը: Փյունիկյան և արամեական գրային համակարգերը և դրանց համաշխարհային պատմական նշանակությունը:

Գրականություն

1. Աստուածաշունչ մատենան Հին եւ Նոր Կտակարանաց, Վենետիկ, 1860 (արևելահայերեն թարգմանությամբ՝ Էջմիածին, 1994):
2. Бернхардт К.-Х., Древний Ливан, Москва, 1982.
3. Всемирная история (под ред. Ю.П. Францева, И.М. Дьяконова, Г.Ф. Ильина, С.В. Киселева, В.В. Струве), т. 1, Москва, 1955.
4. Грандт М., История древнего Израиля, Москва, 1998.
5. История всемирной литературы (ред. колл. И.С. Брагинский, Н.И. Балашов, М.Л. Гаспаров, П.А. Гринцер), т. 1, Москва, 1983.
6. История древнего востока. Зарождение древнейших классовых обществ и первые очаги рабовладельческой цивилизации (под ред. Г.М. Бонгард-Левина), ч. I, Москва, 1988.
7. История древнего мира. Ранняя древность (под ред. И.М. Дьяконова, В.Д. Нероновой и И.С. Свенцицкой), кн. 1, Москва, 1982.
8. История древнего мира. Расцвет древних обществ (под ред. И.М. Дьяконова, В.Д. Нероновой и И.С. Свенцицкой), кн. 2, Москва, 1982.
9. Келлер В., Библия как история, Москва, 1998.

10. Кинк Х.А., Восточное Средиземноморье в древнейшую эпоху, Москва, 1970.
11. Маттиэ П., Древняя Эбла (раскопки в Сирии), Москва, 1985.
12. Мифы народов мира. Энциклопедия, т. 1 - 2, Москва, 1991 - 1992.
13. Шифман И.Ш., Финикийские мореходы, Москва, 1965.
14. Шифман И.Ш., Угаритское общество (XIV - XIII вв. до н.э.), Москва, 1982.
15. Шифман И.Ш., Культура древнего Угарита, Москва, 1987.
16. Шифман И.Ш., Ветхий Завет и его мир, Москва, 1988.
17. Albright W.F., The Role of Canaanites in the History of Civilization, The Bible and the Ancient Near East, London, 1961.
18. Albright W.F., Yahwe and the Gods of Canaan, London, 1968.
19. Alström G.M., The History of Ancient Palestine From the Paleolithic Period to Alexander's Conquest, Sheffield, 1993.
20. Aubet M.E., Phoenicians and the West: Politics, Colonies and Trade, Cambridge, 1993.
21. Buccellati G., Cities and Nations of Ancient Syria, Roma, 1967.
22. The Cambridge Ancient History, vol. II, part I, History of the Middle East and the Aegean Region c. 1800 - 1380 B.C. (eds. I.E.S. Edwards, C.J. Gadd, N.G.L. Hammond and E. Sollberger), Cambridge, 1973.
23. The Cambridge Ancient History, vol. II, part II, History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380 - 1000 B.C. (eds. I.E.S. Edwards, C.J. Gadd, N.G.L. Hammond and E. Sollberger), Cambridge, 1975.
24. Harden D., The Phoenicians, London, 1962.
25. Héltzer M., The Suteans, Naples, 1981.
26. Kitchen K.A., Ancient Orient and Old Testament, London, 1966.
27. Klengel H., Syria 3000 to 300 B.C., Berlin, 1992.
28. Lipinski E., The Aramaeans. Their Ancient History, Culture, Religion, Leuven - Paris, 2000.
29. Malamet M., Mari and the Bible, Jerusalem, 1973.
30. Matthiae P., Ebla. An Empire Rediscovered, London - Sydney - Auckland - Toronto, 1980.
31. Millard A.R., Assyrians and Aramaeans, Iraq, XLV/1, 1983, pp.101 - 108.
32. Pettinato G., The Archives of Ebla. An Empire Inscribed in Clay, New York, 1981.
33. Redford D., Egypt, Canaan and Israel in Ancient Times, Prienceton, 1992.

Թեմա 6: Միջագետքը Ք.ա. I հազարամյակի I կեսին:

6.1. Ասորեստանը Ք.ա. X - VII դդ.: Նորասորեստանյան դարաշրջանի սկիզբը. Աշշուրնաօրիպալ II: Ասորեստանը Սալմանասար III-ի կառավարման տարիներին: Ասորեստանյան մեծ տերության կազմավորումը. Թիզլաթալասար III: Ասորեստանը Սարգոն II-ի և Սեննաքերիբի օրոք: Ասորեստանյան տերությունը Ասարհադդոնից մինչև Աշշուրբանակալ: Ասորեստանյան տերության անկումը: Ասորեստանի ռազմաքաղաքական փոխհարաբերությունները Վանի թագավորության հետ:

6.2. Բաբելոնը Ք.ա. X - VI դդ.: Քաղղեական ցեղերը Բաբելոնիայում: Բաբելոնիան ասորեստանյան տիրապետության ներքո: Նորբաբելոնյան տերության ստեղծումը: Նաբուգոդոնոսոր II, Նարոնիդ: Բաբելոնյան տերության անկումը:

6.3. Ասուրաբաբելոնական մշակույթը: Նյութական մշակույթը: Գիտությունը: Գրային ավանդույթի զարգացումը: Հոգևոր մշակույթը: Դիցարանը:

Գրականություն

1. Բլենզել-Բրանդտ Է., Ճանապարհորդություն դեպի Հին Բաբելոն, Երևան, 1981:
2. Арутюнян Н.В., Корпус урартских клинообразных надписей, Ереван, 2001.
3. Всемирная история (под ред. Ю.П. Францева, И.М. Дьяконова, Г.Ф. Ильина, С.В. Киселева, В.В. Струве), т. 1, Москва, 1955.
4. Дьяконов И.М., Ассиро-вавилонские источники по истории Урарту, Вестник древней истории, 1951, 2, 3, 4, с. 265 - 356, 207 - 264, 283 - 305.
5. Дьяконов И.М., Малая Азия и Армения около 600г. до н.э. и северные походы вавилонских царей, Вестник древней истории, 1981, 2, с. 34 - 64.
6. История всемирной литературы (ред. колл. И.С. Брагинский, Н.И. Балашов, М.Л. Гаспаров, П.А. Гринцер), т. 1, Москва, 1983.
7. История древнего востока. Зарождение древнейших классовых обществ и первые очаги рабовладельческой цивилизации (под ред. Г.М. Бонгард-Левина), ч. II, Москва, 1988.
8. История древнего мира. Расцвет древних обществ (под ред. И.М. Дьяконова, В.Д. Нероновой, И.С. Свенцицкой), кн. 2, Москва, 1982.

9. Ключков И.С., Духовная культура Вавилонии: человек, судьба, время. Очерки, Москва, 1983.
10. Мифы народов мира. Энциклопедия, т. 1 - 2, Москва, 1991 - 1992.
11. Редер Д.Р., Мифы и легенды древнего Двуречья, Москва, 1965.
12. Якобсен Т., Сокровища тьмы: история месопотамской религии, Москва, 1995.
13. The Cambridge Ancient History, vol. III, part II, The Assyrian and Babylonian Empires, the Eastern Mediterranean and the Black Sea, Eight to Sixth Centuries B.C. (eds. J. Boardman, I.E.S. Edwards, N.G.L. Hammond and E. Sollberger), Cambridge, 1991.
14. Filippi W., The Royal Inscriptions of Assur-nasir-apli II (883 - 859 B.C.), Assur, 1/7, 1977, pp. 1 - 47.
15. Gelb I.J., The Assyrian King Lists, Journal of Near Eastern Studies, 13/4, 1954, pp. 209 - 230.
16. Grayson A., Babylonian Historical - Literary Texts, Toronto, 1975.
17. Grayson A., The Chronology of the Reign of Ashurbanipal, Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatischer Archäologie, 70, 1980, pp. 227 - 245.
18. Grayson A., Assyria and Babylonia, Orientalia. Nova Series, 49/2, 1980, pp. 140 - 194.
19. Grayson A., Akkadian Treaties of the Seventh Century B.C., Journal of Cuneiform Studies, 39, 1987, pp. 127 - 160.
20. Grayson A., Assyrian Rulers of the Early First Millennium B.C., vols. 1 - 3, Toronto, 1991 - 1996.
21. Grayson A., Assyrian Officials and Power in the Ninth and Eight Centuries, State Archives of Assyria Bulletin, vol. 7/1, 1993, pp. 19 - 52.
22. Jursa M., Neo-Babylonian Legal and Administrative Documents: Typology, Contents and Archives, Guides to the Mesopotamian Textual Record I, Münster, 2005.
23. Leick G., Historical Dictionary of Mesopotamia, (Historical Dictionaries of Ancient Civilizations and Historical Eras; no. 26), Lanham - Toronto - Plymouth, 2010.
24. Liverani M., The Ideology of the Assyrian Empire, Power and Propaganda. A Symposium on Ancient Empires (ed. M.T. Larsen), Copenhagen, 1979, pp. 178 - 194.
25. Millard A.R., The Eponyms of the Assyrian Empire. 910-612 B.C., Helsinki, 1994.
26. Moortgat A., Die Kunst des Alten Mesopotamien. Babylon und Assur, II, Köln, 1985.
27. Na'aman N., Chronology and History in the Late Assyrian Empire (631-619 B.C.), Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatischer Archäologie, 81, 1991, S. 243 - 267.

28. Parpola S., Neo-Assyrian Treaties from the Royal Archives of Nineveh, *Journal of Cuneiform Studies*, 39, 1987, pp.161 - 189.
29. Spalinger A., Esarhaddon and Egypt: An Analysis of the First Invasion of Egypt, *Orientalia*, 43/3-4, 1974, pp. 295 - 326.
30. Unger E., *Babylon. Die Heilige Stadt nach der Beschreibung der Babylonier*, Berlin, 1970.
31. Zawadzki S., *The Fall of Assyria and Median-Babylonian relations in the Light of Nabopolassar Chronicle*, Poznan, 1988.

Թեմա 7: Եգիպտոսը Բ.ա. XI - IV դարերում:

7.1. Երրորդ անցումային շրջանը: Եգիպտոսը XXI-XXV հարստությունների օրոք: Օտարերկրացիների (լիբիացիներ, նուբիացիներ, ասորեստանցիներ) տիրապետությունը:

7.2. Եգիպտոսը Ուշ թագավորության դարաշրջանում: Եգիպտոսի միավորումը սահյան կառավարիչների կողմից:

7.3. Եգիպտոսը աքեմենյան տիրապետության ներքո: Կամբիզի կողմից Եգիպտոսի նվաճումը: Ապստամբություններ աքեմենյան տիրապետության դեմ: Եգիպտոսը XXVIII - XXX հարստությունների օրոք: Պարսկական երկրորդ տիրապետության շրջանը Եգիպտոսում:

7.4. Եգիպտական մշակույթը: Եգիպտական ճարտարապետությունը, արվեստը, գրականությունը: Եգիպտական գրի զարգացումը: Եգիպտական առասպելաբանությունը և դիցաբանությունը:

Գրականություն

1. Հին եգիպտական մեռյալների գիրքը, Երևան, 2004:
2. Всемирная история (под ред. Ю.П. Францева, И.М. Дьяконова, Г.Ф. Ильина, С.В. Киселева, В.В. Струве), т. 1, Москва, 1955.
3. История всемирной литературы (ред. колл. И.С. Брагинский, Н.И. Балашов, М.Л. Гаспаров, П.А. Гринцер), т. 1, Москва, 1983.
4. История древнего востока. Зарождение древнейших классовых обществ и первые очаги рабовладельческой цивилизации (под ред. Г.М. Бонгард-Левина), ч. II, Москва, 1988.
5. История древнего мира. Расцвет древних обществ (под ред. И.М. Дьяконова, В.Д. Нероновой, И.С. Свенцицкой), кн. 2, Москва, 1982.
6. Источниковедение истории Древнего Востока (под ред. В.И. Кузищина), Москва, 1984.
7. Коростовцев М.А., Египетский язык, Москва, 1961.
8. Коростовцев М.А., Писцы древнего Египта, Москва, 1962.
9. Коростовцев М.А., Религия древнего Египта, Москва, 1976.
10. Котрелл Л., Во времена фараонов, Москва, 1982.
11. Матье М.Э., Искусство древнего Египта, Ленинград, 1961.
12. Матье М.Э., Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Египта, Москва, 1996.
13. Мифы народов мира. Энциклопедия, т.1 - 2, Москва, 1991 - 1992.

14. Хрестоматия по истории Древнего Востока (под ред. М.А. Коростовцева, И.С. Кацнельсона, В.И. Кузищина), т. 1 - 2, Москва, 1980.
15. Шампольон Ж.-Ф., О египетском иероглифическом алфавите, Москва, 1950.
16. Assmann J., Egyptian Solar Religion in the New Kingdom: Re, Amun and the Crisis of Polytheism, London, 1995.
17. Edwards J.E.S., The Pyramids of Egypt, London, 1961.
18. Faulkner R.O., The Ancient Egyptian Book of the Dead, London, 1985.
19. Gozzoli R.B., The Writing of History in Ancient Egypt During the First Millennium B.C. (ca. 1070 - 180 B.C.), London, 2006.
20. Hornung E., Conceptions of God in Ancient Egypt: the One and the Many, London, 1983.
21. Kitchen K.A., The Third Intermediate Period in Egypt (1100 - 650 B.C.), Warminster, 1973.
22. Robins G., The Art of Ancient Egypt, Cambridge, 2000.
23. Wilkinson R.H., The Complete Temples of Ancient Egypt, London, 2000.
24. Wilkinson R.H., The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt, London, 2003.

Թեմա 8: Իրանը Ք.ա. III հազարամյակից մինչև Ք.ա. I դարը:

8.1. Էլամ: Տարածքը և բնակչությունը: Պատմության ուսումնասիրության սկզբնաղբյուրները: Քաղաքական պատմությունը: Էլամի մշակույթը:

8.2. Մարաստան: Իրանական ցեղերի հաստատումը Մերձավոր և Միջին Արևելքում: Մարական տերության ստեղծումը: Մարաստանի անկումը:

8.3. Աքեմենյան Իրան: Կյուրոս Մեծ: Դարեհ I-ը և «աշխարհակալ» տերության կազմավորումը: Իրանը Դարեհ I-ի հաջորդների օրոք: Հունապարսկական պատերազմները: Աքեմենյան տերության անկումը:

8.4. Պարթևական պետություն: Պարթևական պետության կազմավորումը: Պարթևաստանի վերելքը: Պարթևահռոմեական պատերազմները:

8.5. Իրանական մշակույթը: Աքեմենյան մշակույթը: Իրանական հին դիցարանը: Զրադաշտականությունը:

Գրականություն

1. Բայբուրդյան Վ., Իրանի պատմություն (ինագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը), Երևան, 2005:
2. Հերոդոտոս, Պատմություն ինը գրքից, Երևան, 1986:
3. Նալբանդյան Գ., Դարեհ Վշտասպի Բիսթունյան արձանագրությունը, Երևան, 1964:
4. Քսենոփոն, Անաբասիս, Երևան, 1970:
5. Քսենոփոն, Կյուրոպեդիա, Երևան, 2000:
6. Всемирная история (под ред. Ю.П. Францева, И.М. Дьяконова, Г.Ф. Ильина, С.В. Киселева, В.В. Струве), т. 1, Москва, 1955.
7. Всемирная история (под ред. С.Л. Утченко, Д.П. Каллистова, А.И. Павловской, В.В. Струве), т. 2, Москва, 1956.
8. Грантовский Э.А., Ранняя история иранских племен в Передней Азии, Москва, 1970.
9. Грантовский Э.А., Иран и иранцы до Ахеменидов, Москва, 1998.
10. Дандамаев М.А., Иран при первых Ахеменидах, Москва, 1963.
11. Дандамаев М.А., Луконин В.Г., Культура и экономика древнего Ирана, Москва, 1980.

12. Дандамаев М.А., Политическая история Ахеменидской державы, Москва, 1985.
13. История всемирной литературы (ред. колл. И.С. Брагинский, Н.И. Балашов, М.Л. Гаспаров, П.А. Гринцер), т. 1, Москва, 1983.
14. История древнего мира. Расцвет древних обществ (под ред. И.М. Дьяконова, В.Д. Нероновой, И.С. Свенцикой), кн. 2, Москва, 1982.
15. Луконин В.Г., Древний и раннесредневековый Иран, Москва, 1987.
16. Мифы народов мира. Энциклопедия, т. 1 - 2, Москва, 1991 - 1992.
17. Страбон. География, Москва, 2004.
18. Фрай Р., Наследие Ирана, Москва, 1972.
19. Хинц В., Государство Элам, Москва, 1977.
20. Юсифов Ю.Б., Элам. Социально-экономическая история, Москва, 1968.
21. Allen L., The Persian Empire, London, 2005.
22. Bengtson H., The Greeks and the Persians from the Sixth to the Fourth Centuries, New York, 1968.
23. Boyce M., A History of Zoroastrianism, volc. I - II, Leiden, 1975 - 1982.
24. Boyce M., Achaemenid Religion, in: Yarshater, 1985, pp. 426 - 429.
25. Briant P., From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire, Winona Lake, 2002.
26. The Cambridge Ancient History, vol. II, part I, History of the Middle East and the Aegean Region c. 1800 - 1380 B.C. (eds. I.E.S. Edwards, C.J. Gadd, N.G.L. Hammond and E. Sollberger), Cambridge, 1973.
27. The Cambridge Ancient History, vol. II, part II, History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380 - 1000 B.C. (eds. I.E.S. Edwards, C.J. Gadd, N.G.L. Hammond and E. Sollberger), Cambridge, 1975.
28. Cook J.M., The Persian Empire, London, 1983.
29. Curtis J. (ed.), Early Mesopotamia and Iran: Contact and Conflict c. 3500 - 1600 B.C., Proceedings of a Seminar in Memory of V.V. Lukonin, London, 1993.
30. Curtis J. (ed.), Later Mesopotamia and Iran: Tribes and Empires 1600 - 539 B.C., London, 1995.
31. Curtis J. (ed.), Mesopotamia and Iran in the Persian Period: Conquest and Imperialism, 539 - 331 B.C., London, 1997.
32. Curtis J., Ancient Persia, London, 2000.
33. Frye R., The History of Ancient Iran, München, 1984.
34. George C., The Greek Wars: The Failure of Persia, New York, 2005.
35. Ghirshman R.D., The Arts of Ancient Iran: From its Origins to the Time of Alexander the Great, New York, 1964.
36. Herzfeld E., The Persian Empire. Studies in Geography and Ethnography of the Ancient Near East, Wiesbaden, 1968.

37. Kuhrt A., *The Persian Empire. A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*, vol. 1, New York, 2007.
38. Schmandt-Besserat D. (ed.), *Ancient Persia: The Art of an Empire*, Malibu, 1980.
39. Schmidt E.F., *Persepolis*, vol. 1-3, Chicago, 1953-1970.
40. *The World of Achaemenid Persia. History, Art and Society in Iran and the Ancient Near East* (ed. by J. Curtis and S.J. Simpson), New York, 2010.

Թեմա 9: Հելլենիստական պետությունները Ք.ա. IV - I դարերում:

9.1. Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքը և «համաշխարհային» տերության ստեղծումը: Գավազմելայի ճակատամարտը: Իրանական ավագանու հետ մերձեցման քաղաքականությունը:

9.2. Հելլենիստական պետություններ: Դիադոքոսների պատերազմները: Ալեքսանդրի տերության կազմալուծումը: Սելևկյան տերության առաջացումը, քաղաքական կառուցվածքը և միջազգային հարաբերությունները: Անտիոքոս III: Սելևկյան տերության անկումը: Պտղոմեոսյան Եգիպտոս: Պտղոմեոսյանների վարած ներքին քաղաքականությունը: Եգիպտահռոմեական հարաբերությունները: Օկտավիանոսի արևելյան քաղաքականությունը և Պտղոմեոսյան Եգիպտոսի թագավորության անկումը:

9.3. Հելլենիստական մշակույթը: Հելլենիստական մշակույթի հիմնական գծերը: Հելլենիստական մշակույթի կենտրոնները: Գիտությունը, արվեստը և կրոնը:

Գրականություն

1. Ալեքսանդր Մակեդոնացի (Արիանոս Փլաբիոս, Ալեքսանդրի արշավանքը: Քվինտուս Կուրցիուս Ռուֆուս, Ալեքսանդր Մակեդոնացու պատմությունը), Երևան, 1987:
2. Մանանդյան Հ., Տիգրան Երկրորդը և Հռոմը, Երևան, 1940:
3. Մանասերյան Ռ., Տիգրան Մեծ. Հայաստանի պայքարը Հռոմի և Պարթևստանի դեմ մ.թ.ա. 94 - 64թթ., Երևան, 1987:
4. Պլուտարքոս, Կենսագրություններ, Երևան, 2001:
5. Օհանյան Մ., Ալեքսանդր Մակեդոնացու արևելյան արշավանքը և Հայաստանը, Երևան, 2003:
6. Арриан. Поход Александра (с приложением XVII книги Диодора), Москва, 1963.
7. Бенгтсон Г., Правители эпохи эллинизма, Москва, 1982.
8. Всемирная история (под ред. С.Л. Утченко, Д.П. Каллистова, А.И. Павловской, В.В. Струве), т. 2, Москва, 1956.
9. Гафуров Б.Г., Цибукидис Д.И., Александр Македонский и Восток, Москва, 1980.
10. История всемирной литературы, т. 1 (ред. колл. И.С. Брагинский, Н.И. Балашов, М.Л. Гаспаров, П.А. Гринцер), Москва, 1983.

11. История древнего мира. кн. 2. Расцвет древних обществ (под ред. И.М. Дьяконова, В.Д. Нероновой, И.С. Свенцицкой), Москва, 1982.
12. Квинт Курций Руф. История Александра Македонского, Москва, 1963.
13. Кошеленко Г.А., Греческий полис на эллинистическом Востоке, Москва, 1979.
14. Марк Юниан Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога "Historiae Philippicae", Санкт-Петербург, 2005.
15. Мифы народов мира. Энциклопедия, т. 1 - 2, Москва, 1991 - 1992.
16. Плутарх. Сравнительные жизнеописания, т. 1, Москва, 1961.
17. Ранович А.Б., Эллинизм и его историческая роль, Москва - Ленинград, 1950.
18. Эллинизм, Восток и Запад (под ред. Е.С. Голубцовой), Москва, 1992.
19. Эллинизм, экономика, политика, культура, Москва, 1990.
20. The Cambridge Ancient History, vol. VIII, part I, The Hellenistic World, Cambridge, 1984.
21. Kreißig H., Geschichte des Hellenismus, Berlin, 1984.
22. Schachermeyr F., Alexander der Grosse. Das Problem seiner Persönlichkeit und seines Wirkens, Wien, 1973.

3. ԺԱՄԱՔԱՆԱԿԻ ԲԱՇՆՈՒՄՆԻ ԸՍՏ ԹԵՍԱՆԵՐԻ ԵՎ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿԻ

Թեմաներ	Դասախոսություններ: Սեմինարներ: Բննություններ:	Ուսանողների աշխատանքի ժամային զնահատում
<p>Թեմա 1: Մերծավոր և Միջին Արևելքը՝ որպես քաղաքակրթության առաջացման ու զարգացման օրրան:</p>	<p>Դասախոսություն 1.</p> <p>Մերծավոր և Միջին Արևելք աշխարհագրական հասկացությունը, դրա ռելիեֆային և կլիմայական բազմազանությունը:</p> <p>Մերծավոր և Միջին Արևելքի քաղաքակրթությունների պատմության ուսումնասիրումը, շրջակույերն ու պարբերացումը:</p> <p>Տարածաշրջանի հնագույն ժողովուրդները և երկրները:</p> <p>Տարածաշրջանը՝ որպես կրոնների և «գրային համակարգերի» առաջացման արեալ:</p>	<p>3</p>
<p>Թեմա 2: Միջագետքը Բ.ա. IV հազարամյակի վերջից մինչև II հազարամյակի վերջը:</p>	<p>Դասախոսություն 2.</p> <p>Շումեր:</p> <p>Աքքադ:</p> <p>Ուրի III հարստություն:</p>	<p>3</p>
	<p>Դասախոսություն 3.</p> <p>Ասորեստանը Բ.ա. II հազարամյակում:</p> <p>Բաբելոնը Բ.ա. II հազարամյակում:</p> <p>Միտաննի:</p>	<p>3</p>

<p>Թեմա 3: Եզիպտոսը Ք.ա. IV - II հազարամյակներ ում:</p>	<p>Դասախոսություն 4.</p> <p>Եզիպտական առաջացումը: քաղաքակրթության</p> <p>Եզիպտոսը Հին քաղաքակրթության դարաշրջանում:</p> <p>Եզիպտոսը Միջին քաղաքակրթության դարաշրջանում:</p>	<p>3</p>
	<p>Դասախոսություն 5.</p> <p>Եզիպտական տերությունը և Նոր քաղաքակրթության օրոք:</p>	<p>3</p>
<p>Թեմա 4: Փոքր Ասիան Ք.ա. II հազարամյակում:</p>	<p>Դասախոսություն 6.</p> <p>Խեթական պետությունը:</p> <p>Խեթական Փոքր Ասիայի մշակույթը:</p>	<p>3</p>
<p>Թեմա 5: Արևելամիջերկրածովյան տարածաշրջանի երկրները և ժողովուրդները Ք.ա. III - I հազարամյակներում:</p>	<p>Դասախոսություն 7.</p> <p>Արևելամիջերկրածովյան տարածաշրջանը և բնակչությունը:</p> <p>Արևելամիջերկրածովյան քաղաք-պետությունները:</p> <p>Արևելամիջերկրածովյան տարածաշրջանը Ք.ա. XII - VI դարերում:</p> <p>Փյունիկյան և արամեական այբուբենների առաջացումը և տարածումը:</p>	<p>3</p>
	<p>Սեմինար: Թեմա 1 - 5:</p>	<p>3</p>
	<p>Առաջին միջանկյալ քննություն (1 - 7 դասախոսություններ, գրավոր)</p>	<p>3</p>

<p>Թեմա 6: Միջազգետքը Ք.ա. I հազարամյակի I կեսին:</p>	<p>Դասախոսություն 8. Ատրենտանը Ք.ա. X - VII դդ.:</p>	<p>3</p>
	<p>Դասախոսություն 9. Բաբելոնը Ք.ա. X - VI դդ.:</p> <p>Աստուրաբաբելոնական մշակույթը:</p>	<p>3</p>
<p>Թեմա 7: Եգիպտոսը Ք.ա. XI - IV դարերում:</p>	<p>Դասախոսություն 10. Երրորդ անցումային շրջանը:</p> <p>Եգիպտոսը Ուշ բազավորության դարաշրջանում:</p> <p>Եգիպտոսը աքեմենյան տիրապետության ներքո:</p> <p>Եգիպտական մշակույթը:</p>	<p>3</p>
<p>Թեմա 8: Իրանը Ք.ա. III հազարամյակից մինչև Ք.ա. I դարը:</p>	<p>Դասախոսություն 11. Էլամ: Մարաստան:</p>	<p>3</p>
	<p>Դասախոսություն 12. Աքեմենյան Իրան:</p>	<p>3</p>
	<p>Դասախոսություն 13. Պարթևական պետություն: Իրանական մշակույթը:</p>	<p>3</p>

<p>Թեմա 9: Հելլենիստական պետությունները Ք.ա. IV-I դարերում:</p>	<p>Դասախոսություն 14. Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքը և «համաշխարհային» տերության ստեղծումը: Հելլենիստական պետություններ: Հելլենիստական մշակույթը:</p>	<p>3</p>
	<p>Սեմինար: Թեմա 6 - 9:</p>	<p>3</p>
	<p>Երկրորդ միջանկյալ քննություն (8 -14 դասախոսություններ, գրավոր)</p>	<p>3</p>
	<p>Բանավոր քննություն: Թեմա 1 - 9:</p>	<p>3</p>

4. ՔՆՆԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

1. Մերձավոր և Միջին Արևելք աշխարհագրական հասկացությունը, դրա ռելիեֆային և կլիմայական բազմազանությունը:
2. Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրների պատմության ուսումնասիրումը, շրջափուլերը և պարբերացումը:
3. Հին Մերձավոր և Միջին Արևելքի քաղաքակրթությունների ուսումնասիրության սկզբնաղբյուրները:
4. Տարածաշրջանի հնագույն ժողովուրդները և երկրները:
5. Առաջին պետականությունների առաջացումը:
6. Տարածաշրջանը՝ որպես մարդկության պատմության կրոնների և «գրային հասարակությունների» առաջացման արեալ:
7. Շումերական քաղաք-պետությունների առաջացումը և զարգացումը:
8. Շումերական սեպագիր գրային համակարգի առաջացումը և զարգացումը:
9. Աքքադի տերության առաջացումը: Սարգոն Աքքադացի և Նարամ-Սուեն:
10. Ուրի III հարստությունը:
11. Աշշուր քաղաքի առաջացումը: Հին ասորեստանյան թագավորությունը:
12. Միջին ասորեստանյան շրջանը: Սալմանասար I, Թուկուլթի-Նինուրտա I, Թիգլաթպալասար I:
13. Հին բաբելոնյան դարաշրջան: Համմուրաբի:
14. Միջին բաբելոնյան (կասսիտական) շրջան:
15. Հին Եգիպտոսի պատմության պարբերացումը:
16. Եգիպտոսը Վաղ թագավորության դարաշրջանում:
17. Եգիպտոսը Հին թագավորության դարաշրջանում:
18. Եգիպտոսը Միջին թագավորության դարաշրջանում:
19. Եգիպտական տերությունը Նոր թագավորության օրոք:
20. Էխնաթոնի (Ամենհոտեպ IV) կրոնաքաղաքական բարեփոխումները:
21. Եգիպտոսը XIX դինաստիայի իշխանության ժամանակաշրջանում. Ռամզես II:
22. Խեթական պետության առաջացումը. Հին թագավորություն:
23. Խեթական տերության կազմավորումը. Սուպպիլիուիլիմաս I, Մուրսիլիս II:
24. Խեթական տերությունը Ք.ա. XIII դարում և նրա անկումը:
25. Խեթական Փոքր Ասիայի մշակույթը:

26. Սեմական ժողովուրդների հաստատումը Արևելամիջերկրածովյան տարածաշրջանում:
27. Սիրիան Ք.ա. III - II հազարամյակներում: Ալալախ, Էրլա, Ուզարիթ:
28. Փյունիկյան քաղաք-պետությունները: Փյունիկյան մեծ գաղութացումը:
29. «Ծովի ժողովուրդների» ներթափանցումը Արևելամիջերկրածովյան տարածաշրջան:
30. Իսրայելի թագավորության առաջացումը:
31. Փյունիկյան և արամեական այբուբենների առաջացումը և տարածումը:
32. Ասորեստանը Ք.ա. X - VIII դդ.: Թիզլաթպալասար III: Սարգոն II:
33. Ասորեստանյան «աշխարհակալ» տերության ստեղծումը. Սեննաքերիթ, Ասարհադդոն, Աշշուրբանասպալ:
34. Ասորեստանյան տերության անկումը:
35. Նորբաբելոնյան տերության ստեղծումը: Նաբուգոդոնոսոր II:
36. Նաբոնիդ: Բաբելոնյան տերության անկումը:
37. Աստուրաբաբելոնական մշակույթը:
38. Եգիպտոսը Ուշ թագավորության դարաշրջանում. օտարերկրացիների տիրապետությունը:
39. Եգիպտոսը պարսկական տիրապետության դարաշրջանում:
40. Եգիպտական գիրը:
41. Էլամ:
42. Մարական պետության ռազմաքաղաքական պատմությունը:
43. Կյուրոս Մեծը և Աքեմենյան տերության կազմավորումը:
44. Դարեհ I-ը և «աշխարհակալ» տերության կազմավորումը:
45. Իրանը Դարեհ I-ի հաջորդների օրոք:
46. Պարթևական պետության կազմավորումը: Ք.ա. I դարի պարթևահռոմեական պատերազմները:
43. Աքեմենյան Իրանի մշակույթը:
44. Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքը և «համաշխարհային» տերության ստեղծումը:
45. Դիադոքոսների պատերազմները: Հելլենիստական պետությունների կազմավորումը:
46. Սելևկյան պետության ռազմաքաղաքական պատմությունը:
47. Պտղոմեոսյան Եգիպտոսի պատմությունը:
48. Հելլենիստական մշակույթը:

5. ԹԵՄԱՆԵՐ ՍԱԳԻՍՏՐՈՍԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

1. Շումերական քաղաք-պետությունների առաջացումը և զարգացումը (Ք.ա. IV հազարամյակի վերջ - III հազարամյակի սկիզբ):
2. Աքքադի տերության առաջացումը և հզորացումը (Սարգոն Աքքադացի, Նարամ Սուեն):
3. Աշշուրի պետության կազմավորումը:
4. Բաբելոնյան տերությունը Համմուրաբիի օրոք:
5. Բաբելոնը կասսիտական տիրապետության ներքո:
6. Խուրինների դերը Մերձավոր Արևելքի քաղաքական և մշակութային կյանքում Ք.ա. III - II հազարամյակներում:
7. Միտաննիի ռազմաքաղաքական պատմությունը:
8. Եգիպտական գրի ստեղծումը և զարգացումը:
9. Եգիպտոսը հիքսոսների տիրապետության ներքո:
10. Էյնաթոնի (Ամենհոտեպ IV) կրոնաքաղաքական բարեփոխումները:
11. Ռամզես II-ի դարաշրջանը Եգիպտոսում:
12. Խեթական պետության առաջացումը. Հին թագավորություն:
13. Սուլայիլուլիոմաս I-ը՝ որպես Խեթական տերության հիմնադիր:
14. Խեթական տերությունը և Հայկական լեռնաշխարհի երկրները:
15. Էրլա (քաղաքական և մշակութային պատմությունը):
16. Կարքեմիշը Ք.ա. XIV - VII դարերում:
17. Փյունիկյան մեծ գաղութացումը:
18. «Շոփի ժողովուրդների» ներթափանցումը Արևելամիջերկրածովյան տարածաշրջան:
19. Իսրայելի թագավորության առաջացումը:
20. Ասորեստանյան «աշխարհակալ» տերության ստեղծումը. Սեննաքերիբ, Ասարհադդոն, Աշշուրբանապալ:
21. Ասորեստանյան տերության անկումը:
22. Բաբելոն քաղաքը՝ որպես Միջագետքի քաղաքական և մշակութային կենտրոն Նորբաբելոնյան տերության ժամանակաշրջանում:
23. Հունաեգիպտական հարաբերությունները Ք.ա. VI - IV դարերում:
24. Էլամի քաղաքական և մշակութային պատմությունը Ք.ա. II հազարամյակում:
25. Մարական տերության ռազմաքաղաքական պատմությունը:
26. Դարեհ I-ը և պարսկական «աշխարհակալ» տերության կազմավորումը:
27. Հունապարսկական պատերազմները:

- 28. Պարթևական պետությունը Ք.ա. I դարում:
- 29. Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքը և «համաշխարհային» տերության ստեղծումը:
- 30. Դիադոքոսների պատերազմները և Սելևկյան պետության կազմավորումը:
- 31. Պտղոմեոսյան Եգիպտոսի քաղաքական և մշակութային պատմությունը Ք.ա. III - II դարերում:

6. ՀԱԿԵԼԿԱԾ

6.1. ԱՐՔԱՅԱՅԱՆՍԿԵՐ

ԵԳԻՊՏՈՍ

Ք.ա. XXX - XXVIII դդ. - Համաեգիպտական I հարստություն:
Ք.ա. XXVIII - XXVI դդ. - Համաեգիպտական II հարստություն:

Ք.ա. XXVI - XXII դդ. - Հին թագավորություն (ընդգրկում է III - VIII հարստությունների կառավարման ժամանակաշրջանը):

III հարստություն - Ք.ա. մոտ 2600 - 2540թթ.:

Նեբկա (Սանախտ) - *:
Ջոսեր - Ք.ա. 2592 - 2566թթ.:
Սեխեմխեթ - Ք.ա. 2565 - 2559թթ.:
Հուջեֆա II - *:
Խաբա - Ք.ա. 2559 - * թթ.:
Նեբկառա - *:
Նեֆերկառա - *:
Նեբկա - *:
Հունի - Ք.ա. * - 2544թթ.:
Կախեցեթ - *:

IV հարստություն - Ք.ա. 2543-2436թթ.:

Սնոֆոու (Սնեֆոու) - Ք.ա. 2543 - 2510թթ.:
Քուֆու (հուն. Քեոփս) - Ք.ա. 2509 - 2483թթ.:
Ջեդեֆոա (Ռաջեդեֆ) - Ք.ա. 2482 - 2475թթ.:
Խաֆոա (հուն. Քեփոս) - Ք.ա. 2472 - 2448թթ.:
Ջեդեֆհոր - *:
Քաֆռե (Քաուֆռե) - *:
Քակա (Քակառա) - *:
Մենկաուռա (հուն. Միկերինոս) - Ք.ա. 2447 - 2442թթ.:
Շեպսեսկաֆ - Ք.ա. 2441 - 2436թթ.:
Ջեդեֆպտահ - *:

V հարստություն - Ք.ա. 2435 - 2306թթ.:

Ուսերկաֆ - Ք.ա. 2435 - 2429թթ.:
Սահուռա - Ք.ա. 2428 - 2416թթ.:

Նեֆերիդկառա I - Ք.ա. 2415 - 2405թթ.:
Նեֆերեֆոա - Ք.ա. 2404թ.:
Շեպսեսկառա - Ք.ա. 2403թ.:
Նյուսեռա Ինի - Ք.ա. 2402 - 2374թթ.:
Մենկաուհոր - Ք.ա. 2373 - 2366թթ.:
Ջեդկառա Իսեսի - Ք.ա. 2365 - 2322թթ.:
Ունիս (Ունաս) - Ք.ա. 2321 - 2306թթ.:

VI հարստություն - Ք.ա. 2305 - 2150թթ.:

Թեթի II - Ք.ա. 2305 - 2279թթ.:
Ուսերկառա - *:
Մերիռա Պեպի I (Պիոպի I) - Ք.ա. 2276 - 2228թթ.:
Նեմֆիենսաֆ I, Մերենռա I - Ք.ա. 2227 - 2217թթ.:
Պեպի II (Պիոպի II, Պեպի Նեֆերկառա) - Ք.ա. 2216 - 2153թթ.:
Նեմֆիենսաֆ II, Մերենռա II - Ք.ա. 2152 - *թթ.:

Նեյթ - իկերտի (թագուհի) - *:
Նեյթ-իկեռտի Սապտահ - *:

VII հարստություն - Ք.ա. մոտ 2150թ. (ըստ Մանեթոնի՝ այս հարստության փարավոնները կառավարել են 70 օր):

VIII հարստություն - Ք.ա. մոտ 2150 - 2118թթ.:

Նեչերիկառա - *:
Մենկառա - *:
Նեֆերկառա III - *:
Նեֆերկառա IV Նեթի - *:
Ջեդկառա II Շեմահ - *:
Նեֆերկառա V Խենդու - *:
Մերենրոռ - *:
Նեֆերկամին I Սնեֆեռկա - *:
Նիկառա - *:
Նեֆերկառա VI Տեռեռու - *:
Նեֆերկահոռ - *:
Նեֆերկառա VII Պեպի-սենեթ - *:
Նեֆերկամին II Անու - *:
Կակաուռա Իբի I - *:
Նեֆերկաուռա - Ք.ա. 2126 - 2113թթ.:
Նեֆերկաուհոռ - Ք.ա. 2122 - 2120թթ.:
Նեֆերիդիկառա II - Ք.ա. 2119 - 2118թթ.:

Առաջին անցումային շրջան (ընդգրկում է IX - X հարստությունների կառավարման շրջանը - ք.ա. XXII -XXդդ. (հետազոտողների մի մասը գտնում է, որ Առաջին անցումային շրջանը սկսվել է VII հարստությունով):

IX հարստություն - ք.ա. 2118 - " թթ.:

Խեթի I - ":

Նեֆերկառա VII - ":

Խեթի II - ":

Սենենեհ... - ":

Խեթի III - ":

Խեթի IV (Մերիխթա) - ":

Շեդ... - ":

Հ... - ":

X (Հերակլեոպոլսյան) հարստություն - ք.ա. " - 1980թթ.:

Խեթի V - ":

Մերի... - ":

Շե...ռե Խեթի - ":

Խեթի VI (Նեբկառա) - ":

Խեթի VII - ":

Մերիկառա - ":

.

.

Միջին թագավորություն (ընդգրկում է XI-XII հարստությունների կառավարման տարիները (ք.ա. XXI - XVIII դդ. ընկած ժամանակահատվածը): Որոշ հետազոտողներ գտնում են, որ Միջին թագավորության ժամանակաշրջանը վերաբերում է միայն XII հարստության կառավարման տարիներին):

XI հարստություն - ք.ա. XX դար:

Ինիոթեֆ (Անթեֆ) - ":

Մենտուհոտեպ I - 2080 - "թթ.:

Ինիոթեֆ I (Անթեֆ I, Սեներտաուի) - " - 2067թթ.:

Ինիոթեֆ II (Անթեֆ II) - ք.ա. 2066 - 2017թթ.:

Ինիոթեֆ III (Անթեֆ III) - ք.ա. 2016 - 2009թթ.:

Մենտուհոտեպ II - ք.ա. 2009 - 1959թթ.:

Մենտուհոտեպ III - ք.ա. 1958 - 1947թթ.:

Մենտուհոտեպ IV (Նեթթաուիթա) - ք.ա. 1947 - 1940թթ.:

Ինիոտեֆ Կակառա (Անթեֆ Կակառա) - ":

Զիլիբենթա - " :
Սեզերսենի (Մենելսկառա) - " :

XII հարստություն - Բ.ա. 1939 - 1760թթ.:

Ամենեմհետ I - Բ.ա. 1939 - 1910թթ. :
Սենուսերտ I (Սեսոստրիս I) - Բ.ա. 1920 - 1875թթ. :
Ամենեմհետ II - Բ.ա. 1878 - 1843թթ. :
Սենուսերտ II (Սեսոստրիս II) - Բ.ա. 1845 - 1837թթ. :
Սենուսերտ III (Սեսոստրիս III) - Բ.ա. 1837 - 1819թթ. :
Ամենեմհետ III - Բ.ա. 1818 - 1773թթ. :

Ամենեմհետ IV - Բ.ա. 1772 - 1764թթ. :
Նեֆրուսերեկ (թագուհի) - Բ.ա. 1763 - 1760թթ. :

Երկրորդ անցումային շրջան (ընդգրկում է XIII-ից մինչև XVI հարստության կառավարման շրջանը՝ Բ.ա. XVIII - XVI դդ.) :

XIII հարստություն - Բ.ա. 1759 - 1630թթ.:

Սխտեպիրա - " :
Ուզաֆ - Բ.ա. 1759 - 1757թթ. :
Ամենեմհետ Սենեթեֆ, Ամենեմհետ V " - " :
Սեխենա Խուխաուի - " :
Ամենեմհետ V - " :
Ամենի Կեմաու - " :
Իուֆնի - " :
Ամենեմհետ VI - " :
Ներնուն, Ներեննու - " :
Հոռնեցեֆ-հոռիորեֆ - " :
Սուաջկառա - " :
Սենեջեմիրա (Նեջեմիրա) - " :
Սերեկիտեպ I - " :
Ռենսենթ - " :
Հոռ I - " :
Ամենեմհետ VII - Բ.ա. 1753 - 1748թթ. :
Սերեկխոտեպ II - Բ.ա. 1737 - 1733թթ. :
Խենեցեր - Բ.ա. 1732 - 1728թթ. :
Իմիռամեշա - " :
Ինիտեֆ IV (Անտեֆ IV) - " :
Սուտեխ IV (Սեթս IV) - " :
Իթի II - " :
Աակենիու - " :

Սեբեկհոտեպ III - Ք.ա. 1725 - 1722թթ.:
Նեֆերհոտեպ I - Ք.ա. 1721 - 1710թթ.:
Սահաթհոռ -^օ:
Սեբեկհոտեպ IV - Ք.ա. 1709 - 1701թթ.:
Սեբեկհոտեպ V - Ք.ա. 1700 - 1695թթ.:
Իսիբ - Ք.ա. 1695 - 1685թթ.:
Մերինեֆեռա Այա I - Ք.ա. 1684 - 1681թթ.:

Սեբեկհոտեպ VI -^օ:
Ինի I -^օ:
Սանքենոա Սուաջուու -^օ:
Ինեդ -^օ:
Նեֆերհոտեպ II -^օ:
Հոռ II -^օ:
Սեբեկհոտեպ VII -^օ:

Դուդիմոս I -^օ:

Դուդիմոս II -^օ:

Իբի III -^օ:

Հոռ III -^օ:

Սե...կառա -^օ:

Սենեբիու -^օ:

Սեհենոա -^օ:

-

-

-

Մերիխեպեռա -^օ:

Մերիկառա -^օ:

Սեճուսերտ IV (Սեսուստրիս IV) -^օ:

Մոնտուէմսաֆ -^օ:

Նեֆերհոտեպ III -^օ:

Մենթուհոտեպ V -^օ:

Ներկառա -^օ:

Ուսերոնոթու -^օ:

Սեբեկհոտեպ VIII -^օ:

Ինի II -^օ:

Մենթուհոտեպ VI -^օ:

Սենաիբ -^օ:

Սեբեկհոտեպ IX -^օ:

Ուպուաուտեմսաֆ -^օ:

Մերիտաուի -^օ:

Սերեկաի - °:
Հուիիկեր - °:
Սեանխատահ - °:
Սակառա - °:
Պենտինի - °:

XIV հարստություն - Ք.ա. 1705 - 1690թթ. (Ստորին Եգիպտոս, XIII հարստության որոշ փարավոններին զուգահեռ):

Նեխեսի - Ք.ա. 1705թ.:

Ներեֆաուռա - Ք.ա. 1704թ.:

Մերիցեֆառա - Ք.ա. 1699թ.:

Ներջեֆառա - Ք.ա. 1694թ.:

Ուրենուա - Ք.ա. 1690թ.:

XV (հիքսոսյան) հարստություն - Ք.ա. XVII - XVI դդ.:

Սալիսիս - °:
Շեշի - °:
Ցակուբեթեր - °:
Խիան - °:
Ապոպի I (հուն. Ապոֆիս) - °:
Ապոպի II - °:
Խամոդի - Ք.ա. 1555 - 1544թթ.:

XVI (հիքսոսյան) հարստություն - Ք.ա. XVI դ.:

Ջեհուբի - °:
Սերեկհուտեյ VIII - °:
Նեֆերհուտեյ III - °:
Մենտուհուտեյ VI - °:
Ներերեաու I - °:
Ներերեաու II - °:
Սեմենուա - °:

Բերիանիս - ˆ:

Սեխենոա Շեղվեստ - ˆ:

Այս հարստության վերջին փարավոնները անհայտ են:

XVII հարստություն (Վերին Եգիպտոս) - Բ.ա. ˆ - 1540թթ.:

Ռահոտեպ - ˆ:

Սոբեկենսաֆ I - ˆ:

Ինիոտեֆ VI - ˆ:

Ինիոտեֆ VII - ˆ:

Ինիոտեֆ VIII - ˆ:

Սոբեկենսաֆ II - ˆ:

Թաա I Սնահտենոա - ˆ:

Թաա II Սեկենենոա - ˆ:

Կամոս - Բ.ա. ˆ - 1540թթ.:

Նոր թագավորություն (XVIII, XIX, XX հարստություններ (Բ.ա. XVI դ. կեսերից մինչև XI դ.)):

XVIII հարստություն - Բ.ա. 1539 - 1292թթ.:

Յահմոս I - Բ.ա. 1539 - 1514թթ.:

Ամենհոտեպ I - Բ.ա. 1514 - 1493թթ.:

Թուրմոս I - Բ.ա. 1493 - 1481թթ.:

Թուրմոս II - Բ.ա. 1481 - 1479թթ.:

Թուրմոս III - Բ.ա. 1479 - 1425թթ.:

Հատչեպսուտ (թագուհի) - Բ.ա. 1479 - 1458թթ.:

Ամենհոտեպ II - Բ.ա. 1425 - 1400թթ.:

Թուրմոս IV - Բ.ա. 1400 - 1390թթ.:

Ամենհոտեպ III - Բ.ա. 1390 - 1352թթ.:

Ամենհոտեպ IV (էխնաթոն) - Բ.ա. 1352 - 1336թթ.:

Սմենխկաոա - Բ.ա. 1335 - 1333թթ.:

Թուրանխաթոն (Թուրանխամոն) - Բ.ա. 1333 - 1324թթ.:

Էյե - Բ.ա. 1324 - 1320թթ.:

Հոռենհեթ - Բ.ա. 1320 - 1292թթ.:

XIX հարստություն - Բ.ա. 1292 - 1186թթ.:

Ռամզես I - Բ.ա. 1292 - 1290թթ.:

Սեթի I - Բ.ա. 1290 - 1279թթ.:

Ռամզես II Սեծ - Բ.ա. 1279 - 1212թթ.:

Մերնեպտահ - Բ.ա. 1212 - 1202թթ.:

Ամենմես - Բ.ա. 1202 - 1200թթ.:
Սեթի II - Բ.ա. 1200 - 1194թթ.:
Սիպտահ - Բ.ա. 1194 - 1188թթ.:
Թաուսերտ (թագուհի) - Բ.ա. 1188 - 1186թթ.:

XX հարստություն - Բ.ա. 1186 - 1069թթ.:

Սեբնախթ - Բ.ա. 1186 - 1184թթ.:
Ռամզես III - Բ.ա. 1184 - 1153թթ.:
Ռամզես IV - Բ.ա. 1153 - 1147թթ.:
Ռամզես V - Բ.ա. 1147 - 1143թթ.:
Ռամզես VI - Բ.ա. 1143 - 1136թթ.:
Ռամզես VII - Բ.ա. 1136 - 1129թթ.:
Ռամզես VIII - Բ.ա. 1129 - 1126թթ.:
Ռամզես IX - Բ.ա. 1126 - 1108թթ.:
Ռամզես X - Բ.ա. 1108 - 1099թթ.:
Ռամզես XI - Բ.ա. 1199 - 1069թթ.:

Երրորդ անցումային շրջան (XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV հարստություններ - Բ.ա. 1069 - 664թթ.):

XXI հարստություն - Բ.ա. 1069 - 945թթ.:

Սմենդես - Բ.ա. 1069 - 1043թթ.:
Ամենեմհաու - Բ.ա. 1043 - 1039թթ.:
Պսուսեննես I - Բ.ա. 1039 - 993թթ.:
Ամենեմոպե - Բ.ա. 993 - 984թթ.:
Օսորկոն Ավագ - Բ.ա. 984 - 978թթ.:
Սիամոն - Բ.ա. 978 - 959թթ.:
Պսուսեննես II - Բ.ա. 959 - 945թթ.:

XXII (լիբիական) հարստություն - Բ.ա. 945 - 715թթ.(զուգահեռ XXIII հարստության հետ):

Շեշոնկ I - Բ.ա. 945 - 922թթ.:
Օսորկոն I - Բ.ա. 922 - 887թթ.:
Շեշոնկ II - Բ.ա. 887 - 885թթ.:
Տակեխո I - Բ.ա. 885 - 872թթ.:
Օսորկոն II - Բ.ա. 872 - 837թթ.:
Տակեխո II - Բ.ա. 840 - 815թթ.:
Շեշոնկ III - Բ.ա. 837 - 798թթ.:
Շեշոնկ IV - Բ.ա. 798 - 785թթ.:
Պամի - Բ.ա. 785 - 778թթ.:

Շեշոնկ V - ք.ա. 778 - 739թթ.:
Պետուբաստիս - ք.ա. 743 - 733թթ.:
Օսորկոն IV - ք.ա. 733 - 715թթ.:

XXIII (լիբիական) հարստություն - ք.ա. 818 - 715թթ. (Ստորին Եգիպտոս):

Պետուբաստիս I - ք.ա. 818 - 793թթ.:
Իուպուտ I - ք.ա. 804 - 783թթ.:
Շեշոնկ IV - ք.ա. 783 - 777թթ.:
Օսորկոն III - ք.ա. 777 - 749թթ.:
Տակեյուտ III - ք.ա. 754 - 734թթ.:
Ոուդամոն - ք.ա. 734 - 731թթ.:
Իուպուտ II - ք.ա. 731 - 720թթ.:
Շեշոնկ VI - ք.ա. 720 - 715թթ.:

XXIV (լիբիական) հարստություն - ք.ա. 732 - 717թթ.:

Թեֆնախտ (Շեպսեստա) - ք.ա. 732 - 723թթ.:
Վահկառա Բակենոնենֆ (Ըոկխորիս) - ք.ա. 723 - 717թթ.:

XXV (Քուշի կամ եթովպական) հարստություն - ք.ա. 785 - 656թթ.:

Ալառա - ք.ա. 785 - 760թթ.:
Կաշտա (հուն. Քսեթ) - ք.ա. 760 - 752թթ.:
Պիանխի - ք.ա. 752 - 717թթ.:
Շաբակա - ք.ա. 717 - 703թթ.:
Շաբատակա (Ջեդկաուռա) - ք.ա. 703 - 690թթ.:
Տահարկա - ք.ա. 690 - 664թթ.:
Տաունաթամոն (Տանութամանի Բակառա) - ք.ա. 664 - 656թթ.:

Ուշ թագավորություն (XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI հարստություններ - ք.ա. 664 - 332թթ.):

XXVI (Սախյան) հարստություն - ք.ա. 664 - 525թթ.:

Պսամմետիխ I (Պսամմետիխոս I) - ք.ա. 664 - 610թթ.:
Նեխո II (Նեխաո) - ք.ա. 610 - 595թթ.:
Պսամմետիխ II (Պսամմետիխոս II) - ք.ա. 595 - 589թթ.:
Ապրի (Կուաֆոխի) - ք.ա. 589 - 570թթ.:
Յահմոս II (Ամասիս II) - ք.ա. 570 - 526թթ.:
Պսամմետիխ III (Պսամմետիխոս III) - ք.ա. 526 - 525թթ.:

XXVII (պարսկական) հարստություն - ք.ա. 525 - 404թթ. (պարսկական առաջին տիրապետության շրջան (պարսից Աբեմենյան տիրակալները համարվում էին նաև Եգիպտոսի փարավոններ)):

Կամբիզ II - ք.ա. 525 - 522թթ.:

Բարդիյա - ք.ա. 522թ.:

Դարեհ I - ք.ա. 522 - 486թթ.:

Քսերքսես I - ք.ա. 486 - 465թթ.:

Արտաքսերքսես I - ք.ա. 465 - 424թթ.:

Քսերքսես II - ք.ա. 424թ.:

Դարեհ II - ք.ա. 423 - 405թթ.:

Արտաքսերքսես II - ք.ա. 405 - 404թթ.:

XXVIII հարստություն - ք.ա. 404 - 399թթ.:

Ամիրտեյ (Ամիրտիա) - ք.ա. 404 - 399թթ.:

XXIX հարստություն - ք.ա. 399 - 380թթ.:

Նեֆերիտ I - ք.ա. 399 - 393թթ.:

Պսամմուտ - ք.ա. 393թ.:

Ախորիս (Հակորիս) - ք.ա. 393 - 380թթ.:

Նեֆերիտ (Նեֆերիտոս) II - ք.ա. 380թ.:

XXX հարստություն - ք.ա. 380 - 343թթ.:

Նեկտաներ I (Նեկտաներոս I) - ք.ա. 380 - 362թթ.:

Տախոս (Տախես, Թեոս) - ք.ա. 362 - 360թթ.:

Նեկտաներ II (Նեկտաներոս II) - ք.ա. 360 - 343թթ.:

XXXI հարստություն (պարսկական երկրորդ տիրապետության շրջան) - ք.ա. 343 - 332թթ.:

Արտաքսերքսես III - ք.ա. 343 - 338թթ.:

Արտաքսերքսես IV - ք.ա. 338 - 336թթ.:

Դարեհ III - ք.ա. 336 - 332թթ.:

Պտղոմեոսյան հարստություն

Պտղոմեոս I (Սոտեր) - Բ.ա. 305 - 282թթ.:

Պտղոմեոս II (Ֆիլադելֆոս) - Բ.ա. 282 - 246թթ.:

Պտղոմեոս III (Եվերգետես I) - Բ.ա. 246 - 221թթ.:

Պտղոմեոս IV (Ֆիլոպատր) - Բ.ա. 221 - 204թթ.:

Պտղոմեոս V (Եպիփանես) - Բ.ա. 204 - 180թթ.:

Պտղոմեոս VI (Ֆիլոմետր) - Բ.ա. 180 - 145թթ.:

Պտղոմեոս VII (Նեսո Ֆիլոպատր) - Բ.ա. 145թ.:

Պտղոմեոս VIII (Եվերգետես II) - Բ.ա. 170 - 163թթ., Բ.ա. 145 - 116թթ.:

Պտղոմեոս IX (Սոտեր II) - Բ.ա. 116 - 107թթ., Բ.ա. 88 - 81թթ.:

Պտղոմեոս X (Ալեքսանդր I) - Բ.ա. 107 - 88թթ.:

Պտղոմեոս XI (Ալեքսանդր II) - Բ.ա. 80թ.:

Պտղոմեոս XII (Նեսո Դիոնիսոս) - Բ.ա. 80 - 58թթ., Բ.ա. 55 - 51թթ.:

Կլեոպատրա VI (Տրիֆալինա) և Բերենիկե IV (Եպիփանես) - Բ.ա. 58 - 55թթ.:

Կլեոպատրա VII (Ֆիլոպատր) - Բ.ա. 51 - 30թթ.:

Պտղոմեոս XIII - Բ.ա. 51 - 47թթ.:

Պտղոմեոս XIV - Բ.ա. 47 - 44թթ.:

Պտղոմեոս XV (Կեսարիոն) - Բ.ա. 44 - 30թթ.:

Ք.ա. XXIII - XXI դդ. - Արքայի հարստություն:

Սարգոն Արքայացի - Ք.ա. 2270 - 2215թթ.:

Ռինուշ - Ք.ա. 2214 - 2206թթ.:

Մանիշտիսու - Ք.ա. 2205 - 2191թթ.:

Նարամ-Սուեն - Ք.ա. 2190 - 2154թթ.:

Շար-կալի-շարրի - Ք.ա. 2153 - 2129թթ.:

Իրզիզի - *:

Իմի - *:

Նանուն - *:

Իլուլու - *:

Ղուղու - Ք.ա. 2125 - 2104թթ.:

Շու-Ղուրուլ - Ք.ա. 2104 - 2083թթ.:

Ք.ա. 2047 - 1940թթ. - Ուրի III հարստություն:

Ուր-նամնու - Ք.ա. 2047 - 2030թթ.:

Շուլգի - Ք.ա. 2029 - 1982թթ.:

Ամար-Սուեն - Ք.ա. 1981 - 1973թթ.:

Շու-Սուեն - Ք.ա. 1972 - 1964թթ.:

Իբբի-Սուեն - Ք.ա. 1963 - 1940թթ.:

Ք.ա. 1830 - 1531թթ. - Բաբելոնիայի Ամորեական հարստություն:

Սունու-արուն (Սու-արու) - Ք.ա. 1830 - 1817թթ.:

Սունու-լա-ել - Ք.ա. 1817 - 1781թթ.:

Սաբիուն (Սարուն) - Ք.ա. 1781 - 1767թթ.:

Ապիլ-Սին - Ք.ա. 1767 - 1749թթ.:

Սին-մութալլիտ - Ք.ա. 1748 - 1729թթ.:

Համնուրաբի - Ք.ա. 1728 - 1686թթ.:

Սամսուիլունա - Ք.ա. 1686 - 1648թթ.:

Աբի-եշուհ (Աբիեշու) - Ք.ա. 1648 - 1620թթ.:

Ամմիդիտանա - Ք.ա. 1620 - 1583թթ.:

Ամմիթադուկա - Ք.ա. 1582 - 1562թթ.:

Սամսուդիտանա - Ք.ա. 1562 - 1531թթ.:

Ք.ա. XV - XIIդդ. - Բաբելոնիայի Կասսիտական հարստություն:

Ազուն II - *:

Բուրնա-բուրիաշ I - *:

Կաշտիլիաշ III - *:

Ուլամբուրիաշ - *:
Ազուն III - *:
Կարախնդաշ - *:
Կաղաշման-խարբե I - *:
Կուրիզալզու I - *:
Կաղաշման-Էնլի I - Բ.ա. 1374 - 1360թթ.:
Բուրնա-բուրիաշ II - Բ.ա. 1359 - 1333թթ.:
Կարա-խարդաշ - Բ.ա. 1333թ.:
Նազի-Բուզաշ (Շուզիզաշ) - Բ.ա. 1333թ.:
Կուրիզալզու II - Բ.ա. 1332 - 1308թթ.:
Նազի-Մարուտաշ - Բ.ա. 1307 - 1282թթ.:
Կաղաշման-Տուրզու - Բ.ա. 1281 - 1264թթ.:
Կաղաշման-Էնլի II - Բ.ա. 1263 - 1255թթ.:
Կուդուր-Էնլի - Բ.ա. 1254 - 1246թթ.:
Շազարակտի-Շուրիաշ - Բ.ա. 1245 - 1233թթ.:
Կաշտիլիաշ IV - Բ.ա. 1232 - 1225թթ.:
Էնլի-նադին-շումի - Բ.ա. 1224թ.:
Կաղաշման - խարբե II - Բ.ա. 1223թ.:
Ադադ-շումա-իդդինա - Բ.ա. 1222 - 1217թթ.:
Ադադ-շումա-ուծուր - Բ.ա. 1216 - 1187թթ.:
Մելի-շիպակ II - Բ.ա. 1186 - 1172թթ.:
Մարդուկ-ապլա-իդդինա I - Բ.ա. 1171 - 1159թթ.:
Չաբաբա-շումա-իդդինա - Բ.ա. 1158թ.:
Էնլի-նադին-ախսե - Բ.ա. 1157 - 1155թթ.:

Բ.ա. XIV - Ջդդ. - Միջինասորեստանյան արքայացանկ:

Էրիբա-Ադադ I - Բ.ա. 1380 - 1354թթ.:
Աշշուր-ուբալլիտ I - Բ.ա. 1353 - 1318թթ.:
Էնլի-նիրարի I - Բ.ա. 1317 - 1308թթ.:
Արիկ-դեն-իլի - Բ.ա. 1307 - 1296թթ.:
Ադադ-նիրարի I - 1295 - 1264թթ.:
Սալմանասար I - 1263 - 1234թթ.:
Թուկուլթի-Նինուրտա I - 1233 - 1197թթ.:
Աշշուր-նադին-ապլի - Բ.ա. 1196 - 1194թթ.:
Աշշուր-նիրարի III - 1193 - 1188թթ.:
Էնլի-կուդուրի-ուծուր - 1187 - 1183թթ.:
Նինուրտա-ապիլ-Էկուր - Բ.ա. 1182 - 1180թթ.:
Աշշուր-դան I - Բ.ա. 1179 - 1134թթ.:
Նինուրտա-թուկուլթի-Աշշուր - Բ.ա. 1133թ.:
Մուտակիլի-Նուսկու - Բ.ա. 1133թ.:
Աշշուր-ուշա-իշի I - Բ.ա. 1132 - 1115թթ.:
Թիզլաթապալասար I - Բ.ա. 1114 - 1076թթ.:

Աշարեղ-ապիլ-էկուր - Բ.ա. 1076 - 1075թթ.:
Աշշուր-բել-կալա - Բ.ա. 1074 - 1057թթ.:
Էրիբա-Ադադ II - Բ.ա. 1056 - 1055թթ.:
Շամշի-Ադադ IV - Բ.ա. 1054 - 1051թթ.:
Աշշուրնաժիրպալ I - Բ.ա. 1050 - 1032թթ.:
Սալմանասար II - Բ.ա. 1031 - 1020թթ.:
Աշշուր-նիրարի IV - Բ.ա. 1019 - 1014թթ.:
Աշշուր-ռաբի II - Բ.ա. 1013 - 973թթ.:
Աշշուր-ռեշա-իշի II - Բ.ա. 972 - 968թթ.:
Թիզլաթպալասար II - 967 - 935թթ.:
Աշշուր-դան II - Բ.ա. 934 - 912թթ.:

Բ.ա. X - VII դդ. - Նորասորեստանյան արքայացանկ:

Ադադ-նիրարի II - Բ.ա. 911 - 891թթ.:
Թուկուլթի-Նինուրտա II - 890 - 884թթ.:
Աշշուրնաժիրպալ II - 883 - 859թթ.:
Սալմանասար III - Բ.ա. 858 - 824թթ.:
Շամշի-Ադադ V - Բ.ա. 823 - 811թթ.:
Ադադ-նիրարի III - Բ.ա. 810 - 783թթ.:
Սալմանասար IV - Բ.ա. 782 - 773թթ.:
Աշշուր-դան III - Բ.ա. 772 - 755թթ.:
Աշշուր-նիրարի V - Բ.ա. 754 - 745թթ.:
Թիզլաթպալասար III - 745 - 727թթ.:
Սալմանասար V - Բ.ա. 726 - 722թթ.:
Սարգոն II - Բ.ա. 721 - 705թթ.:
Սինախսերիբ - Բ.ա. 704 - 681թթ.:
Ասարհադդոն - Բ.ա. 680 - 669թթ.:
Աշշուրբանապալ - Բ.ա. 668 - 631թթ.:
Աշշուր-էթի-իլանի - Բ.ա. 631 - 627թթ.:
Սին-շումու-լիշիր - Բ.ա. 626թթ.:
Սին-շար-իշկուն - Բ.ա. 627 - 612թթ.:
Աշշուրուբալլիտ II - Բ.ա. 612 - 608թթ.:

Բ.ա. 626 - 539թթ. - Նորբաբելոնյան հարստություն:

Նաբու-ապիլա-ուծուր (Նաբոպալասար) - Բ.ա. 626 - 605թթ.:
Նաբու-կուդուրի-ուծուր (Նաբուգոդոնոսոր II) - Բ.ա. 604 - 562թթ.:
Ամել-Մարդուկ - Բ.ա. 561 - 560թթ.:
Ներգալ-շար-ուծուր (Ներգալ-շարեգեր/Ներիզլիսար) - Բ.ա. 559 - 556թթ.:
Լաբաշի-Մարդուկ - Բ.ա. 556թթ.:
Նաբու-նա'իդ (Նաբոնիդ) - Բ.ա. 555 - 539թթ.:

ՓՈՔՐ ԱՄԻԱ

Ք.ա. XVII - XV դդ. - Հինխեթական թագավորության արքայացանկ:

Պիթխանա (Կուսսար) - *:

Անիտտա - *:

Լաբառնա I (Կուսսար) - *:

Խաթթուսիլիս I - Ք.ա. Ք.ա. 1586 - 1556թթ.:

Մուրսիլիս I - Ք.ա. 1556 - 1526թթ.:

Խանտիլիս I - Ք.ա. 1526 - 1496թթ.

Ցիդանտա I - Ք.ա. 1496 - 1486թթ.:

Ամմուննա - Ք.ա. 1486 - 1466թթ.:

Խուցցիյաս I - Ք.ա. 1466 - 1461թթ.:

Ք.ա. XV դ. - Միջինխեթական թագավորության արքայացանկ:

Տելեպինուս - *:

Տախուրվաիլի - *:

Ալլուվաննա - *:

Խանտիլիս II - *:

Ցիդանտա II - *:

Խուցցիյաս II - *:

Մուվատալլիս I - *:

Ք.ա. XIV - XII դդ. - Նորխեթական տերության արքայացանկ:

Թուդիսալիյաս I/II - *:

Առնուվանդաս I - *:

Խաթթուսիլիս II - *:

Թուդիսալիյաս III - Ք.ա. 1360 - 1344թթ.:

Սուպալիլուլիումաս I - Ք.ա. 1344 - 1322թթ.:

Առնուվանդաս II - Ք.ա. 1322 - 1321թթ.:

Մուրսիլիս II - Ք.ա. մոտ 1321 - 1295թթ.:

Մուվատալլիս II - Ք.ա. 1295 - 1272թթ.:

Մուրսիլիս III (Ուրխի-Թեշուր) - Ք.ա. 1272 - 1267թթ.:

Խաթթուսիլիս III - Ք.ա. 1267 - 1237թթ.:

Թուդիսալիյաս IV - Ք.ա. 1237 - 1209թթ.:

Առնուվանդաս III - Ք.ա. 1209 - 1207թթ.:

Սուպալիլուլիումաս II - Ք.ա. 1207 - 1180-ական թթ.:

Ուշէլամական արքայացանկ - Ք.ա. 743 - 549թթ.:

- Խուրան-Տախրա I - Ք.ա. * - 743թթ.:
- Խուրան-նիկաշ I - Ք.ա. 743 - 717թթ.:
- Շուտրուր-Նախխունտ II - Ք.ա. 717 - 699թթ.:
- Խալլուշու (Խալլուտաշ-Ինշուշինակ) - Ք.ա. 699 - 693թթ.:
- Կուդուր-Նախխունտ III - Ք.ա. 693 - 692թթ.:
- Խուրան-մենանու (Խուրան-Նումենա) - Ք.ա. 692 - 689թթ.:
- Խուրան-խալտաշ I - Ք.ա. 689 - 681թթ.:
- Խուրան-խալտաշ II - Ք.ա. 681 - 680թթ.:
- Խուրան-խալտաշ II և Շիլհակ-Ինշուշինակ - Ք.ա. 680 - 676թթ.:
- Շիլհակ-Ինշուշինակ և Ուրտակ - Ք.ա. 676 - 664թթ.:
- Շիլհակ-Ինշուշինակ և Տեմտի-Խուրան-Ինշուշինակ - Ք.ա. 664 - 653թթ.:
- Ատտա-Խուրան-Ինշուշինակ և Խուրան-նիկաշ II - Ք.ա. 653 - 651թթ.:
- Ատտա-Խուրան-Ինշուշինակ և Տամմարիտու - Ք.ա. 651 - 649թթ.:
- Ատտա-Խուրան-Ինշուշինակ և Ինդաքիզաշ - Ք.ա. 649 - 648թթ.:
- Ինդաքիքի - Ք.ա. 648 - 647թթ.:
- Խուրան-խալտաշ III - Ք.ա. 647 - 644թթ.:
- Տամմարիտու - Ք.ա. 647թ.:
- Խուրան-Նիկաշ III - Ք.ա. 647թ.:
- Ումխուլուամ - Ք.ա. 647թ.:
- Ինդատու-Ինշուշինակ - Ք.ա. 647 - 646թթ.:
- Խուրան-հապուա - Ք.ա. 647թ.:
- Պա'է - Ք.ա. 646 - 645թթ.:
- Շուտուր-Նախխունտ III - Ք.ա. 646թ.:
- Խուրան-Կիտին - Ք.ա. VII դարի վերջ:
- Խումբան-Տախրախ II - *:
- Խալլուտաշ-Ինշուշինակ - *:
- Ումմանունու I - Ք.ա. VI դարի առաջին քառորդ:
- Շիլխակ-Ինշուշինակ II - Ք.ա. VI դարի առաջին քառորդ:
- Տեմտի-Խուրան-Ինշուշինակ II - Ք.ա. VI դարի առաջին կես:
- Խալկատաշ - Ք.ա. 549թ.:

Ք.ա. 550 - 330թթ. - Աքեմենյան հարստություն:

- Կյուրոս II Մեծ - Ք.ա. 550 - 530թթ.:
- Կամբիզ II - Ք.ա. 529 - 522թթ.:
- Գաուդատա (Բարդիա) - Ք.ա. 522թ.:
- Դարեհ I - Ք.ա. 521 - 486թթ.:
- Բեհրքսես I - Ք.ա. 485 - 465թթ.:
- Արտաքսերքսես I - Ք.ա. 464 - 424թթ.:

Քսերքսես II - Ք.ա. 424թ.:

Դարեհ II (Օքոս) - Ք.ա. 423 - 404թթ.:

Արտաքսերքսես (Արշակ) II - Ք.ա. 404 - 359թթ.:

Արտաքսերքսես (Օքոս) III - Ք.ա. 358 - 338թթ.:

Արտաքսերքսես (Արշես) IV - Ք.ա. 337 - 336թթ.:

Դարեհ (Արշամ Կողոմանոս/Արտաշատա) III - Ք.ա. 336 - 330թթ.:

Արտաքսերքսես V (Բես) - Ք.ա. 330թ.:

Պարթև Արշակունիների արքայատոհմ (մինչև Ք.ա. 9թ.):

Արշակ I - Ք.ա. 247 - 211թթ.:

Տրդատ I - Ք.ա. 247 - 211թթ.:

Արշակ II - Ք.ա. 211 - 185թթ.:

Արշակ III - Ք.ա. 185 - 170թթ.:

Հրահատ I - Ք.ա. 170 - 167թթ.:

Միհրդատ I - Ք.ա. 167 - 132թթ.:

Հրահատ II - Ք.ա. 132 - 127թթ.:

Արտավան I - Ք.ա. 127 - 126թթ.:

Վաղարշ I - Ք.ա. 126 - 122թթ.:

Արտավան II - Ք.ա. 122 - 121թթ.:

Միհրդատ II - Ք.ա. 121 - 91թթ.:

Գողարծ I - Ք.ա. 91 - 87թթ.:

Արտավան III - Ք.ա. 91 - 77թթ.:

Միհրդատ III - Ք.ա. 88 - 67թթ.:

Օրոդես I - Ք.ա. 80 - 75թթ.:

Սանատրուկ I - Ք.ա. 77 - 70թթ.:

Արշակ XVI - Ք.ա. 77 - 66թթ.:

Հրահատ III - Ք.ա. 70 - 57թթ.:

Արշակ XVII - Ք.ա. 66 - 63թթ.:

Միհրդատ IV - Ք.ա. 65 - 54թթ.:

Օրոդես II - Ք.ա. 57 - 38թթ.:

Բակուր I - Ք.ա. 50 - 38թթ.:

Հրահատ IV - Ք.ա. 38 - 2թթ.:

Տրդատ II - Ք.ա. 30 - 25թթ.:

Միհրդատ V - Ք.ա. 12 - 9թթ.:

ՍԵՆԵԿԱՆՆԵՐ

- Սելևկոս I (Նիկատոր) - Ք.ա. 312 - 281թթ.:
Անտիոքոս I (Սոտեր) - Ք.ա. 281 - 261թթ.:
Անտիոքոս II (Թեոս) - Ք.ա. 261 - 246թթ.:
Սելևկոս II (Կալլինիկոս) - Ք.ա. 246 - 225թթ.:
Սելևկոս III (Կերավոնոս) - Ք.ա. 225 - 223թթ.:
Անտիոքոս III Մեծ - Ք.ա. 223 - 187թթ.:
Սելևկոս IV (Ֆիլոպատոր) - Ք.ա. 187 - 175թթ.:
Անտիոքոս IV (Եպիփանես) - Ք.ա. 175 - 164թթ.:
Անտիոքոս V (Եվպատոր) - Ք.ա. 164 - 162թթ.:
Դեմետրիոս I (Սոտեր) - Ք.ա. 162 - 150թթ.:
Ալեքսանդր I (Քալաս) - Ք.ա. 150 - 145թթ.:
Դեմետրիոս II (Նիկատոր) - Ք.ա. 145 - 138թթ.:
Անտիոքոս VI (Դիոնիսոս) - Ք.ա. 145 - 140թթ.:
Դիոդոտոս - Ք.ա. 140 - 138թթ.:
Անտիոքոս VII (Եվերգեստես) - Ք.ա. 138 - 129թթ.:
Դեմետրիոս II (Նիկատոր) - Ք.ա. 129 - 125թթ.:
Ալեքսանդր II - Ք.ա. 129 - 123թթ.:
Կլեոպատրա (Թեա) - Ք.ա. 125թ.:
Սելևկոս V - Ք.ա. 125թ.:
Անտիոքոս VII - Ք.ա. 125 - 121թթ.:
Անտիոքոս VIII - Ք.ա. 121 - 96թթ.:
Անտիոքոս IX - Ք.ա. 115 - 95թթ.:
Դեմետրիոս III - Ք.ա. 97 - 87թթ.:
Սելևկոս VI - Ք.ա. 96 - 94թթ.:
Անտիոքոս X - Ք.ա. 95 - 88թթ.:
Ֆիլիպ I - Ք.ա. 95 - 83թթ.:
Անտիոքոս XI - Ք.ա. 95 - 93թթ.:
Անտիոքոս XII - Ք.ա. 87 - 83թթ.:
Անտիոքոս XIII - Ք.ա. 69 - 64թթ.:
Ֆիլիպ II - Ք.ա. 66 - 65թթ.:

6.2. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԱՂՅՈՒՍԱԿ

Ք.ա. IV հազարամյակի սկիզբ - Հարավային Միջագետքի շումերական առաջին բնակավայրերը:

Ք.ա. IV հազարամյակի կես - Եգիպտոսում ի հայտ են գալիս առաջին վաղ-պետական կազմավորումները:

Ք.ա. IV հազարամյակի սկզբից մինչև Ք.ա. 28-րդ դար - Շումերի պատմության նախադիմաստիական շրջան:

Ք.ա. XXXIII - XXXIIդդ. - Շումերական պատկերազրի ստեղծումը:

Ք.ա. XXX - XXVIդդ. - Վաղ թագավորությունը Եգիպտոսում (համանեգիպտական I-II հարստություններ):

Ք.ա. XXV/III - XXIV դդ. - Վաղ-դինաստիական շրջանը Շումերում:

Ք.ա. III հազարամյակի սկիզբ - Էլամի տարածքում ի հայտ եկան առաջին վաղ-պետական կազմավորումները:

Ք.ա. III հազարամյակի սկիզբ - Արևելամիջերկրածովյան ավազանում հիմնվեցին առաջին քաղաքային տիպի բնակավայրերը (Ալալախ, Էբլա, Բիբլոս, Տյուրոս և այլն):

Ք.ա. III հազարամյակի I կես - Միջագետք են ներթափանցում սեմական ցեղերը (աքքադացիները):

Ք.ա. XXVI - XXII դդ. - Եգիպտական Հին թագավորությունը (III - VI հարստություններ):

Չուսեր - Ք.ա. 2592 - 2566թթ.:

Քուֆու (Քեոփս) - Ք.ա. 2509 - 2483թթ.:

Ք.ա. III հազ. կես - Փոքր Ասիայի տարբեր շրջաններ թևակոխեցին վաղ պետականության դարաշրջանը, առաջացան քաղաք-պետություններ (Քանեշը կամ Նեսան, Դուրուսխանդան և այլն):

Ք.ա. XXV - XXIIIդդ. - Էբլայի տերությունը:

Սարգոն Աքքադացի - Ք.ա. 2270 - 2215թթ.:

Նարամսին - Ք.ա. 2190 - 2154թթ.:

Ք.ա. XXII դ. - Միջագետքը նվաճվեց կուտիների կողմից:

Ք.ա. XXII - XXդդ. - Առաջին անցումային շրջանը Եգիպտոսում (IX - X հարստություններ):

Ք.ա. III հազարամյակի վերջ - Հյուսիսային Միջագետքի արևելյան հատվածում առաջացավ Աշշուր քաղաք-պետությունը:

Ք.ա. III հազարամյակի վերջ - Ասորիք և Միջագետք են ներթափանցում արևմտասեմական ցեղերը՝ ամորեացիները:

Ք.ա. 2047 - 1940թթ. - Ուրի III հարստություն:

Ք.ա. 1940թ. - Էլամցիները գրավեցին Ուրը և վերջ տվեցին Ուրի III հարստության տերությանը:

Ք.ա. XXI - XVIIդդ. - Միջին թագավորությունը Եգիպտոսում (XI - XII հարստություններ):

Ք.ա. 1830 - 1531թթ. - I բաբելոնյան կամ ամորեական հարստությունը (Հին բաբելոնյան դարաշրջան):

Համնուրաբի - Բ.ա. 1728 - 1686թթ.:

Բ.ա. XVIII - XVIդդ. - Երկրորդ անցումային շրջանը Եգիպտոսում (XIII - XVII հարստություններ):

Խաթթուսիլիս I - Բ.ա. 1586-1556թթ.:

Բ.ա. XVII - XVI դդ. - Եգիպտոսը հիքսոսների տիրապետության ներքո:

Մուրսիլիս I - Բ.ա. 1556 -1526թթ.:

Բ.ա. 1531թ. - Խեթական արքա Մուրսիլիս I-ը գրավեց Բաբելոնը և վերջ տվեց I բաբելոնյան կամ ամորեական հարստությանը:

Բ.ա. XVդ. վերջ - Միտաննի պետության առաջացումը:

Բ.ա. XVI - XIդդ. - Եգիպտական Նոր թագավորությունը (XVIII, XIX, XX հարստություններ):

Բ.ա. XV - XIդդ. - Կասսիտական Բաբելոնիա (Միջին բաբելոնյան դարաշրջան):

Բ.ա. XVդ. - Միջինխեթական թագավորություն:

Թուբնու III - Բ.ա. 1479 - 1425թթ.:

Բ.ա. XIV - Xդդ. - Միջինասորեստանյան դարաշրջան:

Ամենհոտեպ IV (Էխնաթոն) - Բ.ա. 1352 - 1336թթ.:

Սուպպիլուկիումաս I - Բ.ա. 1344 - 1322թթ.:

Մուրսիլիս II - Բ.ա. 1321 - 1295թթ.:

Ռամզես II Մեծ - Բ.ա. 1279 - 1212թթ.:

Բ.ա. 1274թ. - Քաղեշի ճակատամարտը:

Խաթթուսիլիս III - Բ.ա. 1267 - 1237թթ.:

Բ.ա. 1258թ. - Խաթթուսիլիս III-ի և Ռամզես II-ի միջև «հավերժական խաղաղության և բարեկամության» պայմանագրի կնքում:

Բ.ա. XIII դ. վերջ - Անկում ապրեց Միտաննին:

Բ.ա. XII դ. I կես - «Շուվի ժողովուրդների» ներխուժումը տարածաշրջան:

Բ.ա. մոտ 1180-ական թթ. - Խեթական տերության տրոհումը և անկումը:

Բ.ա. XII - XIդդ. - Արամեական ցեղերի ներխուժումը Արևելամիջերկրածովյան ավազանի երկրներ և Միջագետք:

1155թ. - Էլամցիները գրավեցին Բաբելոնիան: Կասսիտական Բաբելոնիայի (Միջին բաբելոնյան դարաշրջան) անկումը:

Բ.ա. 1069 - 664թթ. - Երրորդ անցումային շրջանը Եգիպտոսում (XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV հարստություններ):

Բ.ա. Xդ. վերջ - Բ.ա. VII դ. վերջ - Նորասորեստանյան դարաշրջան:

Բ.ա. IXդ. վերջ - VIIIդ. սկիզբ - Ասորեստանը անկում է ապրում՝ տարածաշրջանում առաջնությունը զիջելով Կանի թագավորությանը:

Արգիշտի I - Բ.ա. 786 - 764թթ.:

Թիզլաթպալասար III - Բ.ա. 745 - 727թթ.:

664 - 332թթ. - Եգիպտոսի Ուշ թագավորության ժամանակաշրջան (XXVI , XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI հարստություններ):

Բ.ա. 7 - 6-րդ դդ. - «Սաիայան վերածննդի ժամանակաշրջանը» Եգիպտոսում (XXVI հարստություն):

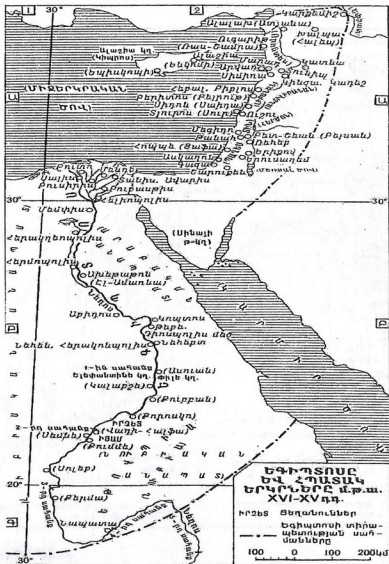
Սարգոն II - Բ.ա. 722 - 705թթ.:

- Սեննաքերիք - Բ.ա. 705 - 681թթ.:
- Ասսարիադդոն - Բ.ա. 681 - 669թթ.:
- Աշշուրբանիպալ - Բ.ա. 669 - 631/627թթ.:
- Նաբու-ապլա-ուծուր (Նաբուպալասսար) - Բ.ա. 626 - 605թթ.:
- Բ.ա. 625թ. - Ասորեստանից անկախացավ Մարաստանը:
- Բ.ա. 614թ. - Մարերը գրավեցին և կործանեցին Աշշուր քաղաքը:
- Բ.ա. 612թ. - Մարաստանի և Բաբելոնիայի դաշնակից ուժերը գրավեցին Ասորեստանի մայրաքաղաք Նինվեն:
- Նաբու-կուդուրի-ուծուր (Նաբուգոդոնոսոր II) - Բ.ա. 605 - 562թթ.:
- Նաբու-նա'իդ (Նաբոնիդ) - Բ.ա. 556 - 539թթ.:
- Բ.ա. 550թ. - Կյուրոս II Մեծը հիմք դրեց պարսից Աքեմենյան տերությանը:
- Կյուրոս II Մեծ - Բ.ա. 550 - 530թթ.:
- Բ.ա. 539թ. - Պարսից բանակը գրավեց Բաբելոնը:
- Կամբիզ II - Բ.ա. 529 - 522թթ.:
- Բ.ա. 525թ. - Կամբիզը գրավեց Եգիպտոսը:
- Դարեհ I - Բ.ա. 522 - 486թթ.:
- Բ.ա. 517թ. - Դարեհ I-ի արշավանքը դեպի Հնդկաստան:
- Բ.ա. 490թ. - Դարեհ I-ի արշավանքը դեպի Հունաստան: Մարաթոնի ճակատամարտը:
- Բսերքսես I - Բ.ա. 486 - 465թթ.:
- Արտաքսերքսես I - Բ.ա. 465 - 424թթ.:
- Բ.ա. 401թ. - Կունաքսայի ճակատամարտը:
- Բ.ա. 380 - 343թթ. - Եգիպտական XXX հարստություն:
- Դարեհ III - Բ.ա. 336 - 330թթ.:
- Ալեքսանդր II Մեծ - Բ.ա. 336 - 323թթ.:
- Բ.ա. 334թ. - Գրանիկոսի ճակատամարտը:
- Բ.ա. 333թ. - Իսոսի ճակատամարտը:
- Բ.ա. 332թ. - Եգիպտոսի նվաճումը Ալեքսանդր Մակեդոնացու կողմից:
- Բ.ա. 331թ. - Գավգամելայի ճակատամարտը:
- Սելևկոս I Նիկատոր - Բ.ա. 312 - 281թթ.:
- Պտղոմեոս I Սոտեր - Բ.ա. 305 - 282թթ.:
- Բ.ա. 247թ. - Արշակը և Տրդատը ստեղծեցին Պարթևական Արշակունիների պետությունը:
- Արշակ I - Բ.ա. 247-211թթ.:
- Անտիոքոս III Մեծ - Բ.ա. 222 - 187թթ.:
- Բ.ա. 92թ. - Պարթևական պետության և Հռոմի միջև կնքված դաշնագրի համաձայն՝ երկու պետությունների միջև սահման ճանաչվեց Եփրատ գետը:
- Տիգրան II Մեծ - Բ.ա. 95 - 55թթ.:
- Կլեոպատրա VII - Բ.ա. 51 - 30թթ.:
- Բ.ա. 53թ. - Խառանի ճակատամարտը:
- Բ.ա. 30թ. - Օկտավիանոսը նվաճեց Եգիպտոսը:

6.3. ԶԱՐՏԵՁՆԵՐ¹

¹ Հավելվածում ներկայացված քարտեզները՝ Հայկական սովետական հանրագիտարանից:

Ղազարյան Ռոբերտ Պետրոսի

Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրների պատմության հիմնահարցեր
(Ք.ա. IV հազարամյակի վերջ - Ք.ա. I հազարամյակի վերջ)
Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ

Հրատ. պատվեր N 340

Ստորագրված է տպագրության 17.11.2011թ.:

Չափսը՝ 60 x 84 ¹/₁₆: Թուղթ՝ օֆսեթ N 1:

4.25 տպ. մամուլ: Տպաքանակը՝ 100 օրինակ:

«ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն,
Երևան, Մարշալ Բաղրամյան 24/4:

[500pp]

ԳՍԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0188591

A $\overline{\text{II}}$
97340